

ԾԱՆԻԿ

հաշիւ կիսամսեւ

Գրական, Գիտական

եւ
Գեղարդիւտական

Ժ. ՏԱԴԻ

Խոր Հրատ Գիրք 2

ԳԻՏԱԿԱՆ

ԳՐԱԿԱՆ

ԳԻՏԱԿԱՆ

ԳԻՏԱԿԱՆ

ԳԻՏԱԿԱՆ

ԳԻՏԱԿԱՆ

ԳԻՏԱԿԱՆ

ԳԻՏԱԿԱՆ

ԳԻՏԱԿԱՆ

ԳԻՏԱԿԱՆ

ԳՐԱԿԱՆ ՆԱԽԴՆ-ԳԵՂԱՐԴԻՒՄԵՆ, Կ. ՊՈԼՆԱՎԵՐ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԱՐԱՄ ԱՆՏՈՆԵԱՆ.—Հայ գրագետին բարոյական վիճակը . . .	50
ԱՂԵՐՍ. ՓԱՆՈՍԵԱՆ.—Մտերիմ խօսքեր (Բանաս.) . . .	58
ՅՈՎՀ. ԳԱԶԱՆՃԵԱՆ.—Ժողովրդային շնչուն բանաստեղծա- կան կողմերը . . .	64
ԲԺԻՇԿ ՎԱՀԱՆ ԱՐԾՐՈՒՆԻ.—Հայ աղջիկը (բարոյագիտական ուսումնասիրութիւն) . . .	64
Մ. ՈՒՂՈՒՐԼԵԱՆ.—Ամբարշտ (Բանաս.) . . .	71
ՄՈՒՇԵՂ ՎԱՐԴԱՊԵՏ.—Կօսեմն ու Եկեղեցին (փոփոխութիւն- ներ եւ դասաւորութիւն) . . .	72
ՇԱՌԼՕԹ.—Ամերիկացի կինը (պատկերով) . . .	77
Մ. Ա. ՊԱՐՍԱՄԵԱՆ.—Աղջկան մը (Բանաս.) . . .	81
ԱՐԱՄ ԱՆՏՈՆԵԱՆ.—Արմաշեաններու մասին . . .	82
ԿԱՅՍԵՐԱԿԱՆ ՇՆՈՐՀՆԵՐ.—ԿԻԼԿԻՈՅ Ս. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԸ . . .	87
ՄՈՂՈՐԱԿ.—Կեանքն ու Մամուլը (Բրոնիկ) . . .	92

Այս թիւը մասնաւորաբար կը պարունակէ Կիլիկիոյ Շնորհա-
գարդ Կաթողիկոսին շուսանկարը:

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐ

ՊՈԼՍՈՅ ՀԱՄԱՐ	
Տարեկան (24 թիւ) 45 դրուշ.	Վեցամսեայ (12 թիւ) 23 դրուշ:
ԴԱՌԱՌՆԵՐՈՒ ՀԱՄԱՐ	
Տարեկան (24 թիւ) 54 դրուշ.	Վեցամսեայ (12 թիւ) 27 դրուշ:
ԱՐՏԱՍԱՀՄԱՆԻ ՀԱՄԱՐ	
Տարեկան (24 թիւ) 12 ֆրանք:	

Զեմք՝ թիւ 2 դրուշ

Բաժանորդագրութիւնները թիւի վրայ կը հաշուուին:
Ծանուցման, բաժանորդագրութեան եւ թերթին վերաբերող
ամէն կարգի գործառնութեանց համար դիմել մի՛ միայն՝

{زاغيك غزتهسى}

درعايمده اسكى ضبطيه جاده سنده ۷۲ نومرو

Կ Ի Ս Ա Մ Ս Ե Ա Յ «Ծ Ա Ղ Ի Կ»

Կ. Պոլիս, Էսկի-Չապթիէ փողոց, թիւ 72

JOURNAL "DZAGHIK,"

Constantinople, Rue Eski-Zabtié, N° 72.

ՇԱՀԱԿ

ԺԷ. ՏԱՐԻ (567) - ԹԻԻ 2

25 ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 1904

ԱՄԵՆ. Տ. Տ. ՍԱՀԱԿ Ս. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԿԻԼԻԿԻՈՅ

(Տեսնել Բրոնիկի բաժինը)

Հայ գրագէտին նիւթական վիճակը ուսումնասիրեցինք մեր նախորդ յօդուածով: Մեզի կը մնայ քննել թէ հազիւ օգուլ ու ջուրով սնանելու դատապարտուած այդ համակրելի արարածը բարոյապէս ի՞նչ վիճակի մէջ կը գտնուի:

Խաղի մէջ կորսնցնողը սիրոյ մէջ կը շահի կ'ըսեն: Հայ գրագէտին համար ալ թերեւս մտածեն թէ նիւթական վարձատրութեան դուրս կայ նաեւ բարոյական վարձատրութիւն մը որ անգնահատելի է, եւ թէ նիւթապէս կորսնցնելը, շատ պարագաներու մէջ, պատճառ կը դառնայ որ քիչ մը աւելի շահի բարոյապէս: Տրամաբանօրէն ճիշդ այս վարկածը սակայն, իրականութեան մէջ ճշմարտութեան հակոտնեայ կը մնայ: Եթէ Հայ գրագէտը իրօք առարկայ դառնար այն բարոյական վարձատրութեան զոր կ'երեւակայեն իրեն համար, այն ատեն թերեւս քիչ մը մխիթարուէր իր նիւթական վիճակին վրայ, որովհետեւ ճշմարիտ բարոյական վարձատրութիւնը շատ մեծ է ու գեղեցիկ:—սիրուիլ ու յարգուիլ իր ընթերցողներէն, պատուուիլ ու մեծարուիլ զինքը ճանչցող ամէն մարդէ, անունը ամբողջ հասարակութեան մը բերանը տեսնել, կիներուն հաճելի դառնալ, իր ցաւին ցաւակիցներ, իր վըշտին վշտակիցներ եւ իր ուրախութեան ուրախակիցներ ունենալ ա'յնչափ որչափ որ կրնայ ակնկալել, ինքզինքը հիացման մրմունջներով շրջապատուած զգալ, տեսնել որ իր ունեցած օգտակար ու գեղեցիկ մտածումները, մի' միայն իր գրչին շնորհիւ կը տարածուին, կ'արմատանան ու կ'արդիւնաւորուին, ապահովաբար աննշան հըրձուանք մը չէ որ կու տայ մարդուս:

Ահա այն բարոյական առաւելութիւնները զորս գրագէտ մը պիտի կրնար ձեռք բերել: Խնդիր է գիտնալ թէ Հայ գրագէտը կը վայելէ՞ այդ առաւելութիւնները: Շատեր՝ այսինքն անոնք որ գրագէտի մը մտերմութեան եւ կամ զրական շրջանակներու ներքին կեանքին անհաղորդ մնացած են, այո՛ պիտի պատասխանեն առանց տատամսելու, ու գոնէ արտաքուստ սխալ մը ըրած չպիտի ըլլան: Որովհետեւ Հայ գրագէտն ալ, ինչպէս ամէն ազգերու գրագէտները, այդ բարոյական վարձատրութիւններուն ո'չ մէկէն զրկուած է: Բայց զործը հոն է որ այդ վարձատրութիւնները իր աչքին երբեք չեն ստացած այն արժէքը՝ զոր ունենալ կը թուին արտաքուստ: Այդ հիմերուն վրայ դարձնուած բարոյական վիճակ մը նախանձելի պիտի ըլլար անշուշտ, սակայն ատիկա կեղեւն է միայն, չողջողուն ու ախորժաբեր կեղեւը՝ որուն միջուկը փտած է,

սորսորած ու նեխած : Իրականութեան մէջ, նիւթապէս քնկեալ
ու անյոյս Հայ գրագէտը, անկեալ ու անյոյս է նաեւ բարոյական
տեսակէտով :

* * *

Անցնինք գրական ապացոյցներու : Հայ գրագէտը իր բարոյա-
կան վարձատրութիւնը կ'ակնկալէ 1. բարեկամներու շրջանակէն, 2.
սլաշտօնակիցներէն, 3. թերթերու խմբագրութենէն, 4. քննադատ-
ներէն, 5. գրականութեան եւ գեղարուեստի սիրահար սալօններէ,
6. հասարակութենէն, 7. ապագայէն : Այս ակնկալութիւնները պա-
րապը չեն ելլեր. զինքը շրջապատող ամէն մարդ, ամէն հաւաքա-
կան մարմին, գրեթէ առանց թերանալու կը մատուցանէ այն հի-
ացման ու դովասանքի հարկը զոր իր տաղանդը կրնայ պարտա-
ւորիչ դարձուցած ըլլալ : Վարձատրութեան վերոյիշեալ եօթը աղ-
բիւրներէն ոչ մէկը իր պարտաւորութեանց դէմ կը մեղանչէ. ընդ-
հակառակը, ամէնքն ալ կը յորդին, կը պոռթկան՝ ողողիչ հեղեղնե-
րու պէս, ու կրկին սպառման նշան մը ցոյց չեն տար : Բայց տես-
նենք թէ իր արժէքին ու տաղանդին ճշմարտապէս գիտակից գրա-
գէտը ինչ աչքով կը նայի այդ վարձատրութիւններուն, եւ թէ
ինչպէս կը գնահատէ զանոնք :

Բարեկամներու համակրութիւնն ու հիացումը, երբ խնդիրը
գրական դործի մը գնահատման վրայ է, խնդրական կը մնայ դը-
րագէտին համար, հետեւաբար՝ զուրկ ո՛ր եւ է նշանակութենէ : Պի-
տէ որ բարեկամը անպայման գովեստ մը միայն պիտի ունենայ իր
դործին համար, նոյն իսկ եթէ այդ գործը հասարակ . ոչնչութիւն
մը, ամէն արհամարհանքի ու պարսաւի արժանի արտադրոյթ մը
ըլլայ : Բարեկամը՝ կա՛մ ան է որ կը վախճայ զինքը նեղացնելու
եւ իր կարծիքը իրեն կը վերապահէ, կամ չուզէր անհաճոյ դիտո-
ղութիւն մը ընելու տաղտուկին ենթարկել ինքզինքը, եւ կամ բո-
լորովին անընդունակ ըլլալով խնդրոյ առարկայ գործը դատելու,
երկու չարեաց փոքրագոյնը կ'ընտրէ եւ դովեստով մը կ'ազատի :
Գրագէտը որ կոյր ինքնահաւանութիւն մը չունի, կը զգայ այդ ա-
մէնը, ու բնաւ հաւատք չի դնէր այն գնահատութեանց վրայ՝ ու
րոնք իր բարեկամներէն կը բղխին : — Ուրիշն, առաջին եւ ամէնէն
մերձաւոր վարձատրութեան աղբիւրը զոր Հայ գրագէտը ունէր,
կ'օչնչանայ այսպէս, եւ ոչ մէկ մխիթարութիւն ու գոհունակու-
թիւն կ'առթէ իրեն :

Բարեկամներէն վերջ՝ սլաշտօնակիցները, նոյնքան պարտաճա-
նաչ ու ժպտուն, որոնք գրական դործի մը հրատարակութեան առ-
թիւ գրողին քով կը փութան, կը փառաբանեն, գովեստի ու շնոր-
հաւորութեանց պար մը կը բռնեն անոր շուրջը, եւ իրենց հիացու-

մը կը յայտնեն կամ անձնապէս, կամ մամուլին միջոցաւ: Բայց
զրազէտը գիտէ թէ այդ գովեստները, այդ ժպիտներն ու շնորհա-
ւորութիւնները քիչ անգամ միայն կրնան անկեղծ ըլլալ, եւ թէ ա-
նոնցմէ իւրաքանչիւրին տակ մասնաւոր հաշիւ մը, նկատուած մը
ծածկուած կը մնայ: Չէ՞ մի որ անոնց ամէն մէկուն վեհանձն
բաշխիչը իրեն ծանօթ է նոյն իսկ իր հոգիին ամէնէն թագուն ու-
նակութիւններովն ու մասնայատկութիւններով:— Երբեմն քծնող
մըն է որ խառնուածքին պահանջը գոհացնելու համար՝ քոսոտ
սողակումներու մէջ իր մշտնջենի խունկը կը ծխէ:— Երբեմն նա-
խանձոտ մը՝ որ ճշմարտապէս արժէքաւոր գործ մը չկարենալով
բոլորովին խծածել, կը գրուատէ ակամայ, առանց մօռնալու չար՝
աղտոտ ու երկդիմի ակնարկութիւններ, որոնք իբր գովեստ մէջ-
տեղ կը գրուին, եւ որոնց սակայն պարտաւ ըլլալը յետին իմաստակն
իսկ կրնայ հասկնալ:— Երբեմն քննադատութեան արհաւիրքէն
բռնուած ոչնչութիւն մըն է՝ որ քիչ չատ ոյժ ունեցող գրողի մը
փէշէն շրթունքները բնաւ չի բաժներ, եւ եթէ առիթ ալ չըլլայ,
ինք կը ստեղծէ, իր գովեստը անպակաս ընելու համար:— Երբեմն
ալ զուտ փոխատուութիւն մըն է՝ զոր պաշտօնակիցներ կ'ընեն գրո-
ղին: այսօր գործ մը պատրաստած է, կը գովեն, որպէս զի վաղը
միւս օր՝ միեւնոյնը անկէ սպասելու իրաւունքը ունենան:— Վար-
ձատրութեան երկրորդ աղբիւրն ալ այսպէսով կը կորսնցնէ իր կա-
րեւորութիւնը:

Երրորդը, թերթերու գնահատութիւնը, նոյնչափ և աւելի
խնդրական է ու անհրապօր: Աւելի՛ պարագաներն են որ թեր-
թերու գնահատութիւնը կը թելագրեն, քան ճշմարիտ արժանիքն
ու տաղանդը:— Գրագէտը նախ անպայման կը գովուի այն թեր-
թերէն՝ որոնց կ'աշխատակցի, կը գովուի մանաւանդ այն պարա-
գային՝ երբ ձրի կ'աշխատակցի: Քննադատութենէ վախցող գրա-
գէտներ ու գրագիտահիներ կան՝ որոնք տարին անգամ մը կամ
երկու՝ այս ու այն թերթին յօդուած մը կամ բանաստեղծութիւն
մը քննելով, միանգամ ընդմիջտ կ'ապահովուին թէ իրենց անհա-
ճօյ բան մը չպիտի գրուի այդ թերթերուն մէջ: Գրածնին երկու
յօդուածը չանցնիր. թերթը լռեցուցած են անգամ մը, միեւնոյն
պտեն իրենց հաշիւներուն ու նկատումներուն ենթարկելով զայն.
գիտեն որ միշտ պիտի սպասուի իրենց աշխատակցութեան, և թէ
այդ սպասման միջոցին թերթին տէրը դարձեալ ոչինչ պիտի հրա-
տարակէ իրենց դէմ: Կան սակայն լրագրագետներ՝ որոնք բազ-
միցս այսպէս խաբուելէ վերջ քիչ չատ խելօքցած են ալ, ու չեն
բռնուիր. յօդուած ընդունած ատեննին իրօք գրողին դէմ բան մը
չեն հրատարակեր, բայց երբ յօդուածները դադրին, կը սկսին

պզտիկ պզտիկ խայթել, գրողը կրկին իրենց բերելու համար: — Յետոյ թերթին նկատումները կան՝ որոնց ընդհանրապէս կը հպատակի գրողը: յրազրապետին անձնական կամ զուտ գաղափարաւորն հակառակութիւնները կ'ընդգրկէ, նոյն իսկ եթէ համակարծիք չէ անոնց, և իր գովեստի բաժինը ապահոված կ'ըլլայ: — Թերթեր կան՝ որոնք իրենց մինչեւ եօթներորդ երկինք հանած, գոված, փառաբանած, անզօր գական հռչակած աշխատակիցը մէկ օրէն միւսը կրնան իրո՞ւ ամենաողորմելի ոչնչութիւն մը ներկայացնել, եթէ իրենց հակառակորդ թերթի մը անցնի, և կամ իրենց նկատումներուն ու հաշիւներուն վնասող ընթացքի մը մէջ գտնուի: Այդ կարգի թերթերու նոյն իսկ քանի մը ամսուան հաւաքածոն, հետաքրքրական վիճակը պիտի պարզէ ձեզի կարգ մը գրողներու՝ որոնք շաբաթ մը գովուած են, շաբաթ մը պարսաւուած, երբեմն գերագոյն գնահատութեան արժանացած, երբեմն ալ նուաստագոյն ստորնութեան: — Այս վարձատրութեան եղանակներէն ո՞րը կըրնայ կատարեալ փառասիրութիւն մը ներշնչել իր կոչումին ճշմարիտ բարձրութիւնն ու գեղեցկութիւնը ճանչցող գրողին: Եթէ բացառապէս իր մասին եղած գնահատութիւններ անկեղծ ալ ըլլան, ինչ կ'արժեն ատոնք, երբ նոյն ատեն ամենէն արհամարհելի ոչնչութիւններն ու ամէնէն սնամէջ եւ ուռուցիկ գրուածները կրնան անոնց արժանանալ: Կը պատահի շատ անգամ որ գրող մը, իրեն հետ հաւասար գիծի մը վրայ ու գրեթէ միեւնոյն բառերով այդ կարգի ոչնչութիւն մը գրուատուած տեսնելով, իրեն տրուած գովեստէն ինքզինքը աւելի ստորնացած կը զգայ քան բարձրացած: — Բարոյական վարձատրութեան այս երրորդ աղբիւրն ալ ուրեմն կորսնցուց իր յարգը: Անցնինք չորրորդին:

Քննադատութեան պայմաններն ալ՝ նոյնն են Հայ գրագէտին համար: Մեր աշխարհիկ գրականութիւնը տակաւին քննադատ մը չէ տուած մեզի, — ընդունինք այս ճշմարտութիւնը, — հոգ չէ թէ քննադատի պիտակով ճանչցուած բազմաթիւ գրողներ ունեցած ըլլանք: Հաստատենք նաեւ սա պարագան թէ մեր գրականութեան համար ճշմարիտ քննադատ մը շատ խոտելի եւ անհրապոյր պիտի թուէր: Գրողները մեր մէջ, ա՛յն աստիճան դիւրազգած են որ ամենաթեթեւ ակնարկութիւն մը, ամենանուրբ դիտողութիւն մը անգամ զիրենք կը նեղացնէ. եթէ բարեկամներդ են, իսկոյն կը հեռանան քեզմէ, առանց երբեք փնտռելու թէ այդ դիտողութիւնը ընելու իրաւունք ունէ՞ր: Ոչ թէ միայն բարեւնին կը կտրեն, այլ նաեւ կը սկսին քեզ անուսնարկել, անպատուել, մէկ խօսքով՝ ձեռքերնուն եկած թշնամութենէն ետ չեն կենար: Այսքան դիւրազգածութեանց մէջ ինչպէ՞ս պիտի կրնար գոյութիւն ապրել ու

տպրիլ ճշմարիտ քննադատ մը՝ որ կոչուով ո՛չ բարեկամութեան ակնա՛յ պէտք է կախէ, ո՛չ անձնական յարաբերութեանց, ո՛չ իր քննադատած հեղինակին տարիքին ու համբաւին, այլ միայն ու մի՛ միայն իր խղճին։ Ուրեմն զարմանալի չէ որ յիսուն տարուան մէջ տակաւին քննադատ մը չենք ունեցած։ Իսկ մնացեալները, քննադատի պիտակով մէջտեղ նետուողները, մեծ մասամբ իրենց յարաբերութեանց, իրենց անձնական համակրութեանց, իրենց կիրքին ու բարեկամութեանց, եւ կամ՝ ուրիշ ա՛լ աւելի դատաւարտելի հաշիւներու ու նկատումներու գերի գարձած մարդիկ են, որոնք ամէնէն վերջը միայն իրենց խղճին կը դիմեն, ան ալ երբ այդ նկատումներուն վնասելու հարկին մէջ չեն գտնուիր։ Համբաւուած եւ իրենց բարեկամ գրողներ երբեք չեն քննադատեր։ չեն քննադատեր նաեւ այն գրողները՝ որոնցմէ բան մը կ'ակնկալեն, եւ որոնց կրնան օր մը պէտք ունենալ՝ իրենց կամ իրենց գործերուն վրայ գրել տալու համար։ Քննադատներուն երես սէն տուժողները միշտ խեղճերն են, մասնաւորաբար սկսնակները, որոնք տակաւին պէտք եղածին չափ ազդեցութիւն չունին, ոչ ալ օժտուած են զիրենք պարսաւէ զերծ պահելու ատակ յարաբերութիւններով։ Ինչպէս կը տեսնուի, ճշմարիտ գրագէտը ստիպուած է քննադատութենէն ալ յոյսը կտրել, ինչ որ իր բարոյական վարձատրութեանց չորրորդ աղբիւրին ոչնչացումը կը նշանակէ։

Ձեռք առնենք հինգերորդը, այսինքն այն բարոյական վարձատրութիւնը զոր գրող մը կրնայ ձեռք բերել գրականութեան եւ գեղարուեստի սիրահար սալօններու մէջ։ Այդ կարգի սալօններու թիւը շատ սահմանափակ է։ Ընդհանրապէս ընտանիք կազմած գրագէտներու, կամ գրականութեամբ հետաքրքրուող և տարբեր ասպարէզներու պատկանող ցանցառ անձնաւորութեանց տուններն են՝ որոնց մէջ պարբերաբար սարքուած երեկոյթներու և ուրիշ ընտանեկան հաւաքոյթներու առթիւ, օրուան լուրերուն, օրուան գայթակղութեան ու նորոյթի խնդիրներուն հետ գրակահութիւնն ալ խօսակցութեան մաս կազմելու շնորհին՝ կ'արժանանայ։ Առաջիններուն մէջ, գրողը կրնայ անպայման մուտք ունենալ, կը բաւէ որ տանտիրոջը ու մանաւանդ տանտիրուհիին անհաճօյ ըլլալու պատճառներ չունենայ։ Գալով վերջիններուն, խնդիրը բոլորովին կը տարբերի։ Հայ գրագէտին համար բաղդի գործ է այդ վերջին սալօններուն մէջ հետաքրքրութեան առարկայ դառնալը։ անոնց մէջ ալ տաղանդը գեր մը չի խաղար, արժանիքը նոյնպէս։ զխաւորաբար անձնական յարաբերութիւններն են որ հայ գրագէտին համար հռչակի ճամբայ մը կը հարթեն այդ սալօններուն մէջ, ուր յաճախ ձեռքի վրայ կը բռնեն գրագէտ

անունին բացարձակապէս անարժան միջակութիւններ , ու ճշմարտապէս տաղանդաւոր եւ արժանի գրողներու գոյութենէն տեղեկութիւն անգամ չեն ունենար : Կարեւորը սակայն հոն է որ , ո՛չ առաջիններուն , ոչ ալ վերջիններուն մէջ , հայ գրագէտին գտնելիք բարոյական վարձատրութիւնը մեծ բան մը չարժեք , եւ ոչ մէկ նշանակելի գոհացում կրնայ պատճառել : Առաջիններուն մէջ խժրժանքը , բամբասանքը , կեղծիքն ու նախանձը շատ կարեւոր դեր մը կը խաղան , ու գրողը իր ներկայողութեան միջոցին երկար բարակ գովասանքներու առարկայ դառնալէ վերջ երբ կը մեկնի , վստահ է որ այդ գովեստները անմիջապէս ծագրանքի փոխուած են : Իսկ վերջիններուն մէջ ալ , աւելի՛ սիրուն պո-պուլիստներն են՝ որոնք գրական բարձր հարցերն ու գրագէտներու տաղանդին գնահատութիւնը կ'ենթարկեն ճիշդ ա'յն դատողութեան որուն առարկայ պիտի դարձնէին նորոյթի պստկանող խնդիր մը եւ կամ իրենց դերձակունին : — Ընդունինք ուրեմն որ վարձատրութեան այս աղբիւրն ալ հայ գրագէտին համար զուր տեղը կը հոսի :

Անոր անմիջապէս հետեւող աղբիւրն է հասարակութիւնը , որուն գնահատութիւնը կրնայ շատ մեծ նշանակութիւն մը ունենալ գրողին համար : Հասարակութիւնը մեծ մասամբ իր ընթերցողներէն կազմուած է , եւ իր ընթերցողներն ալ՝ բարեկամներու , պաշտօնակիցներու , թերթերու , քննադատներու եւ գրականութեամբ հետաքրքրուող սալօններու նկատումներէն ու հաշիւներէն մեկուսացած տարր մը ըլլալով , անշուշտ միջին եւ աստիճան մը կրնան անկողմնակալ , անկեղծ ու անկաշկանդ կարծիք մը գոյացնել իր գործերուն նկատմամբ . հետեւաբար բարոյական ամէնէն անխաղաղ գոհացումը պատճառել իրեն : Բայց այդ հասարակութեան ալ հաղիւ հարիւրին հինգը կամ չորսը կրնայ ըմբռնել գրական դործի մը ճշմարիտ արժէքը . մնացեալները՝ աւելի համբաւներէ կ'առաջնորդունին քան անձնական հետազօտութիւններէ : Այսինչը կ'ընդունին իբր իմաստասէր , այնինչը իբր հրապարակագիր , ուրիշ մը իբր բանաստեղծ , չորրորդ մը երգիծաբան , ո՛չ թէ անոր համար որ անոնց գործերը կարգալէ , ուսումնասիրելէ եւ հասկնալէ վերջ այդ կարծիքը գոյացուցած են , այլ որովհետեւ կամ նոյն ինքն ենթակաները , եւ կամ ուրիշներ այդպէս ըսած են : Պէտք չէ մոռնալ արդէն թէ անհամար են հասարակութեան մաս կազմող ա'յն տեսակ անհատներ՝ որոնք առանց քննելու կրնան հրապարակագրութիւնը բանաստեղծութիւն , դամբանականը երգիծանք , եւ իսկապէս հաւատարուղիս գրուածներ անբարոյացուցիչ , զուլայական ու ամբարիշտ դաւանիլ , պայմանաւ որ ո՛ր եւ է մէկը հրապարակաւ այդ սահմանումները ընէ անոնց համար : Միեւնոյն

կերպով, ամէնէն անարժան գրագէտը յաճախ կրնայ գերազոյն կատարելութեան հասած գրչի վարպետէ մը անհամեմատ աւելի նշանակութիւն ստանալ հասարակութեան աչքին։ — Արդ, ճշմարիտ գրագէտը ինչպէ՞ս պիտի կրնայ կարեւորութիւն ընծայել բարոյական վարձատրութեան ա՛յս աստիճան աղտոտ ու անճանաչ աղբիւրի մը։ Իր արժանապատուութիւնը բարձր պահելու, իր դերին ու կոչումին դէմ չմեղանչելու ջանադիր ո՞ր գրողը՝ հասարակութեան գնահատումը ձեռք անցընելու համար՝ պիտի ուզէ ինքզինքը գովել եւ կամ գովել տալ ուրիշներու։ Այդ ստորնութեան ենթարկուելէն աւելի լաւ չէ՞ ինքնամփոփ ու անտրտուն լինելուսացումը։ Ի՞նչ ահա բարոյական վարձատրութեան հինգերորդ աղբիւրն է որ կը կորսնցնէ իր յարգն ու արժէքը։

Վերջինը՝ ապագայ գնահատման ակնկալութիւնը՝ չենք յիշատակեր հոս, որովհետեւ այդ մասին խօսելու առիթը պիտի ունենանք հայ գրագէտին ապագային նուիրուելիք յօդուածի մը մէջ։ Սաչափ միայն ըսենք որ ան ալ հրապոյրէ ու նշանակութենէ զուրկ է հայ գրագէտին համար։

* * *

Ահաւասիկ բարոյական վիճակ մը որ նիւթականէն շատ փայլուն չէ, եւ որ ո՛չ նուազ անմխիթար ու տխուր գիծերով կը չրջանակէ խեղճ Հայ գրագէտին պատկերը։ Աւելի տխուր եւ անմըխիթար պարագայ մը սա է որ մինչդեռ Հայ գրագէտին նիւթական վիճակը ա՛րդէն իսկ յուսալից ճամբու մը մէջ մտած է ու բարելաւման նշաններ կը պարզէ, բարոյական վիճակը օր օրի աւելի վատթարանալ, աւելի իյնալ կը սպառնայ։ Եւ պէտք է ընդունիլ որ այդ անկումին ու վատթարացման ամէնէն անմիջական պատասխանատուները նոյն ինքն գրչի մարդիկն են։

Մենք բարոյական վարձատրութեան եօթր առանձին աղբիւրներ թուեցինք Հայ գրագէտին համար։ Ատոնցմէ մէկ քանին՝ ինչպէս բարեկամներու եւ պաշտօնակիցներու գնահատութեան եղանակը, բնական ձեւ ու կարգ դարձած պայմաններ են եւ ամէն աղբի մէջ ալ գոյութիւն ունին։ Ինչպէս որ բարեկամական փոխադարձ յարաբերութիւններ ցեղէ ցեղ չեն տարբերի, այնպէս ալ պաշտօնակցի նախանձն ու կարգ մը ուրիշ նկատումները՝ զորս քիչ մը վերը թուեցինք, միշտ կան ու պիտի մնան միեւնոյն արհեստին ու միեւնոյն ձգտումներուն հետեւող մարդոց միջեւ։

Բայց միւսները, թերթերու, քննադատներու, գրականութեան սիրահար սալօններու, հասարակութեան ու ապագայի գնահատութեան եղանակները կրնան փոխուիլ, կրնան լաւանալ ու խտել

վիճակի մը հասնիլ: Կրկնենք անգամ մըն ալ որ նոյն ինքն գրչի մարդիկն են այդ գեղեցիկ ու սրտապնդիչ մտանկարին չիրակա- նանալուն գլխաւոր պատճառները:

Հասարակութեան, գրականութեան սիրահար սալօններու եւ ապագայի ղեահատութեանց բաղդը կապուած է մամուլին ու քննադատներու ընթացքին: Ինչ չափով որ ձեւեն այս վերջիննե- րը, նոյն չափով կը ձեւեն նաեւ առջինները: Եթէ թերթերն ու քննադատները՝ իրենց անձնական հայրեններուն ու կիրքերուն ա- կանջ տալէ աւելի իրենց կոչումին ու խղճին անսան, եւ այդ կերպով միայն ընեն իրենց գնահատութիւնները, այն ատեն, հա- սարակութիւնն ու սալօնները իրենց կը հետեւին, եւ հաւաքաբար առաջ կը բերեն պատուական արդիւնք մը՝ որուն համաձայն կը կազմուին ապագայ գնահատութեան աւելի խելացի ու հիմնաւոր եղանակներ:

Այսօր սակայն, բոլորովին հակառակն է որ տեղի կ'ունենայ մեր գրականութեան մէջ: Հայ գրագէտը երկար ժամանակ իրր ողորմելի, իրր արհամարհելի ու անհրապոյր արարած մը նկատուե- լէ վերջ, հազիւ թէ գոյութեան որոշ ու բանաւոր իրաւունք մը ձեռք բերած էր, եւ ահա ատ ալ կ'երթայ ձեռքէն, զինքը խա- թարող ներքին ապականութեանց պատճառաւ: Իրար անուանա- րկել, իրարու հայհոյել, իրարու անկողինն գաղտնիքները խուզել, իրար ամբաստանել ամէնէն աներեւակայելի թերութիւններով եւ յանցանքներով՝ Հայ գրչի մարդոց համար սովորական դարձած են ա՛յնչափ, որչափ կրնայ ըլլալ պարզ բարեւի մը փոխանակութիւ- նը: Կարծիքի պզտիկ տարբերութեան մը համար՝ թերթերն ու գը- րողները չեն վարանիր իրար կաշառակեր ու ստախօս անուանե- լու: Եւ դեռ փոխադարձաբար իրարու երեսին նետուած բոլոր նախատինքները չենք յիշատակեր. այլապէս՝ պէտք պիտի ըլլար ամբողջ բառարան մը կազմել:

Հասարակութիւնը որ այդ ամէնը կը կարգայ, ի՞նչ գաղափար կ'ուզէք որ կազմէ Հայ գրագէտին վրայ, ինչպէ՞ս յարգէ զայն, ինչպէ՞ս պատուէ ու մեծարէ: Ինք ալ վարժուած է թերթերուն եւ գրողներուն պէս մտածելու, եւ ամէն անգամ որ օրուան խըն- դրի մը կամ ծանօթ անձի մը պաշտպանութիւնը կը տեսնէ թեր- թերու մէջ, ուրիշ ամէն բանէ առաջ կը մտածէ թէ «գրողը ար- դեօք քանի՞ ոսկի առած է այդ պաշտպանութիւնը ընելու հա- մար»: Հասարակութիւնը՝ յանցաւոր չէ այդպէս խորհելուն հա- մար: Յանցաւորը՝ նոյն ինքն գրողն է որ մտածման այդ եղանա- կին գոյութեան ուղղակի պատճառը եղած է, առանց մտածելու թէ ինչ անուանարկութիւն որ կ'ընէ ուրիշին համար, դառնալով

դառնալով կրնայ նաեւ իրեն վնասել: Գրչի մարդիկը հաւաքական մարմին մը կը կազմեն. եւ երբ մարմնէ մը նոյն իսկ միակ անդամը վատախտարակ ու ախտածէտ նկատուի, բնականաբար ամբողջ մարմինը կը տուժէ՝ իր բարոյական արժէքը կորսնցնելով:

Գրչի մարդոց կը մնայ այս տխուր վիճակին նկատառումը: Այդ ցաւը իրենք գոյացուցած են, իրենք պէտք է դարձան: Պէտք է աշխատին գրագէտին ու գրականութեան բարոյական յարգը մեծցնելու, նշանակութիւնը աւելցնելու, որովհետեւ, առանց բարոյապէս ներկայանալի վիճակ մը ունենալու, չեն կրնար նիւթական բարեկաւուր մը ձեռք բերել: Հասարակութեան արհամարհանքը իրենց մասին քանի՜ աւելնայ, այնքան կը պակսի նաեւ նիւթական օժանդակութիւնը: Իրաւ է, գրչի մարդը ուղղակի հասարակութեան հետ չփոխ մէջ չէ, եւ իր վարձատրութիւնը լրացրապետներէն ու հրատարակիչներէն կը ստանայ, բայց վերջապէս իր բարոյական անկումը կրնայ նոյն իսկ թերթերու եւ հրատարակութեան նշանակութիւնը ոչնչացնել, եւ լրագրապետն ու հրատարակիչը ենթարկել այն տեսակ վիճակի մը որ չկարենան պէտք եղածին պէս առաջ տանիլ տակաւին նոր ծայր առնող վրձարման գրութիւնը: Ահաւասիկ հաւանականութիւն մը որուն վերայ կ'արժէ խոկալ:

ԱՐԱՄ ԱՆՏՈՆԵԱՆ

ՄՏԵՐԻՍ ԽՕՍՔԵՐ

(Որոնք Պ. Մ. Ա. Պարսամեանի Անդամքին ստիմոնուած են, եւ կրնան լաւագոյն յառաջարանը կազմել ամէն մօր քիւռ առնող բուստեղծի տաղերուն:)

Մ. Ա. ՊԱՐՍԱՄԵԱՆԻ

Ազնիւ պատանի,
Որ, «Անդամք»-իդ իբր յառաջարան,
Իմ գրչես եղած քանի մը տող քան
Դատես պիտանի.

Քեզ, որ կանուխեն՝ մաշող ու հեշին
Բանաստեղծութիւն ընելու ախիսին
Եղած ենքակայ,

Կ'երգես ու կուշաւ — կ'ուզե՞ս որ ըսեմ
Թե՛ քեզ համար ա՛յ այդ ախտէն վրսեմ
Փրկութիւն չըկա՞յ :

Կ'ուզե՞ս որ ըսեմ թե՛ Տաիդ , Բրնար
Մեր օրերուն մեջ վարկ չեն ունենար .
Թե՛ մուշկ կամ յսակ ,
Մեր խորհուրդներուն , յոյզին , խոհանքին
Տըպուած թե՛ անտիպ՝ չեն սար թընաւ գին
Ո՛չ իսկ մեկ ըսակ :

Կ'ուզե՞ս որ ըսեմ թե՛ Յոյս , Խանդ , Դորո՛ւմ
Օծուն , հընայի՛ջ սուրբ պատրանքներով ,
Երկար չեն տէւեր ,
Եւ զարնան յաջորդ Աշունն հողմնաւար ,
Թափե՛ երթեմնի ջիւջ երկինքէն վար
Մըշուշ եւ ըսուեր . . . :

Ըսեմ թե՛ յոյզերն որով քորքոքին
Մեր նրբին սիրտն ու նրբանուրբ հոգին
Տենչով քաքաւուն ,
— Մենաւոր սպառող խո՛ւնկ ու խնկաւան —
Կը մարին կ'երթան կայծերո՛ւ նըման՝
Շունչին սակ հովուն . . . :

Ի՞նչ հարկ քեզ ասումք . . . թոչնիկ նորաքառ ,
Քեզ , որ թելիդ սակ փերթոյի կիթառ
Լարած , զուարթերես ,
Մրտիդ թրթռումներն ամեն՝ փափկաշնորհ
Աղու երգերով կը ձօնես «Անո՛ր
Ձոր պիտի սիրես . . . : »

* * *

Կեանքի սեղանին ուրա՛խ կոչնական ,
Մինչ շուրջդ հուրիներ , կըրա՛կ աչքեր կան
Որք սան ախորժակ ,
Կոյսեր մոյրած Դըրախտի նամբէն
Որք ձիւն քաթերով նեղսար կը ջամբեն
Քեզ շիաքաժակ ,

Մինչ ֆայերուդ շակ վարդեր բողբոջեն
Համբոյրներ աշ՝ վարդ շրթներու մեջեն,
Անշափ, անկրշիռ,
Եւ այնքան անկեղծ որքան քաւում ու խակ
Երգեր կը մնչես, սիրահալ սոխակ,
Հեշտանփով արբշիռ .

Իրականութեան փողն ինչո՞ւ բանալ
Եւ ցոյց տալ քեզ 'իերն ու Փառքն ու Կեանքն ալ
Վաղանցիկ փայլակ .
Ծաղիկ հասակի ծիծաղ ու ծափին
Ի՞նչ պէտք այլերու արցունքն որ քափին
Կայլակ առ կայլակ . . . :

* * *

Ազնիւ պատանի .
Որ «Անբաւ»-ի իբր յառաջաբան
Իմ գրչեւ ելած քանի մը տղ քան
Դաւես պիտանի ,

Երգէ՛, քեզ կ'ըսեմ ,
Ներշնչուէ՛, յուզուէ՛, սիրէ՛ եւ յաւէ
Երգէ՛, զի առանց երգի՛, նո՛ր պրէտէ՛ ,
Աշխարհս է նշուեմ .

Իսկ ֆայգր՝ ամէ՛ն քան աշխարհիս վրայ
Երբ սիրեն, իղձերով լի, խայտայ, քրքռայ,
Զերդ զարնան թիթռ ,
Ծըծէ՛ հիւքն անուշ ծաղիկանց անհամար . . .
—Մեզ պէս , քեւամիտի խոխոյուն համար ,
Ասեն ունի՛ս դեռ . . . :

1 Մայիս 1904

Ա.Ղ.ԵՓՍ. ՓԱՆՈՍԵԱՆ

ԺՈՂՈՎՐԴԱՅԻՆ ԼԵԶՈՒԻՆ ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ ԿՈՂՄԵՐԸ

Ա.

Բանաստեղծութեան ծագումը այնքան հին է որքան բուն խոսք մարդկային խորհողութիւնը եւ զայն արտայայտող լեզուն։ Կրնայ ըստիւ թէ մարդկային հոգւոյն արտայայտութեան է՛ն հին ձեւն է բանաստեղծութիւնը եւ առանց անոր՝ նախնական մարդուն բոլորովին անկարելի պիտի ըլլար բացատրել իր զգացած արտաքին զգայարանական տպաւորութիւնները, իր ներքին յուզումներն ու կիրքերը եւ այն բոլոր բարդ, վերացեալ գաղափարները՝ որոնք հետզհետէ կը կազմուէին իր մտքին մէջ, իր խորհողութեան զարգացման ընթացքին հետ։

Մարդկային միտքը, գէթ իր զարթնումի առաջին օրերուն բոլոր հոգեկան տպաւորութիւններն ու յոյզերը, ինչպէս նաեւ բոլոր բնական, վերացական կամ բնազանցական երեւոյթներն ու գաղափարները արտաքին շօշափելի, զգալի նմանութիւններու միջոցով միայն կրնար ըմբռնել ու բացատրել։ Ասկէ ծագում առած են հին դարերու բոլոր կրօնքները, պիցալէպերն ու հէքեաթները որոնք բնական կամ հոգեկան, բարոական կամ բնազանցական խորհրդաւոր իրողութիւն մը, երեւոյթ մը մարմնացնելու, նիւթակաւորէն բացատրելու ճիգի մը արդիւնքն են՝ ժողովուրդներու թարմ երեւակայութեամբը ճոխացած՝ եւ որոնք կը կազմեն հիմը հին բարձր բանաստեղծութեան։

Մարդկային մտքին ճիշդ այս վիճակէն անհրաժեշտօրէն ծնած է բանաստեղծութիւնը որ ուրիշ բան չէ՝ եթէ ոչ նմանողութեամբ, փոխաբերութեամբ, այլաբանութեամբ կամ ուրիշ գրադիտական կոչուած ձեւերու միջոցով բնական զգալի իրողութիւններուն մերձեցումը իրարու՝ եւ հոգեկան կամ գաղափարային իրողութիւններու հետ։ Եթէ լեզուները քննենք, վերլուծենք, պիտի գտնենք անթիւ բառեր՝ որոնք նախնաբար նիւթական նշանակութիւն մը ունէին ու յետոյ փոխաբերաբար իրենց համապատասխան գաղափարներ բացատրելու համար ալ գործածուելով՝ տարբեր տարբեր առումներ են ստացեր։ Միեւնոյն քննութիւնը պիտի ապացուցանէ թէ լեզուներու մէջ շատ քիչ բառ իր նախնական առումը պահած է, եւ շատերը կենդանի են այսօր իրենց փոխաբերական առումներովը միայն, որոնք դարերու ընթացքին մէջ ալ նուիրագործուել են վերջնապէս։

Այսպէս ուրեմն լեզուները՝ իրենց նախնական շրջանէն սկսեալ՝

նիւթական կամ շոշափելի իրեր, վիճակներ կամ գործողութիւններ նշանակող բառերը երբ նմանութեամբ ու գաղափարներու լծորդութեամբ իրենց համապատասխան կամ մերձաւոր բնական երեւոյթներու, զգայնական տպաւորութիւններու, հոգեկան յուզումներու եւ վերագեալ գաղափարներու նշանակութեան ծառայեցուցեր են, արդէն իսկ բանաստեղծութիւն են ըրեր։ Դարձեալ՝ երբ բնութեան ձայներու նմանութեամբ եւ գաղափարներու նմանաձայնօրէն լծորդութեամբ բնաձայն բառերը չինքր են, նորէն բանաստեղծութիւն են ըրեր, զի իր լայն սահմանին մէջ բանաստեղծութիւնը ուրիշ բան չէ՝ եթէ ոչ խօսքով կամ ձայնով արթայայտել բնութիւնը իր ամէնէն լայն առումով (հոգեկան յոյզերն ալ մէջը ըլլալու պայմանով), ինչպէս նկարչութիւնն ալ միեւնոյնը կ'ընէ նմանցուած գիծերու միջոցով։

Գեղարուեստները արդէն իրենց իսկութեանը մէջ գրեթէ իրարմէ տարբեր բաներ չեն. էապէս միեւնոյն են եւ միեւնոյն նպատակին կը ձգտին ու կը ծառայեն։ Մանաւանդ բանաստեղծութիւնն ու երաժշտութիւնը բնաւ կարելի չէ իրարմէ զատել։ Հին ըմբռնումով՝ բանաստեղծը միեւնոյն ատեն կը նշանակէր երաժիշտ ալ. նախնի բանաստեղծները անհրաժեշտօրէն երաժիշտ էին, կամ երաժիշտները անհրաժեշտօրէն բանաստեղծ ալ, ինչպէս Հոմերոս, Դաւիթ, եւն.։ Հին բանաստեղծներու վերջամնացութիւնն են մեր հիմակուան դաւառական աշուղները որոնք երաժիշտ ալ են բանաստեղծ ըլլալէ առաջ։ Ժողովրդական ըմբռնումով դեռ ցարդ բանաստեղծութեան գաղափարը կարելի չէ երաժշտութենէ անջատել, եւ ինծի կը թուի թէ այս անջատումը վերջին ժամանակներու գործ է, երբ բանաստեղծութիւնը բանաւորէն գրաւորի անցաւ եւ գրական սեռ մը դարձաւ։

Բանաստեղծութիւնը ուրձմն լեզուներու է՛ն էական եւ նախնական տարրը ըլլալով, զարմանալի չէ եթէ ան հին լեզուներու կենսականութեան գլխաւոր ջիւղը եղած ըլլայ։ Եւ արդարեւ, հին լեզուներու յատկութիւնն է տեսակ մը գերազանց բանաստեղծականութիւն եւ երաժշտականութիւն՝ որոնցմով անոնք ինքնին հրմայիչ ու հիանալի դարձած են։ Հասարակ լեզուին բանաստեղծականութիւնը մէկ կողմ թողլով, հին ժողովուրդներու հիանալի հեքեաթները, հովու երգութիւններն ու զիւցաղներգութիւնները որոնց մէջ անքան բարձր բանաստեղծութիւն կայ, ինքնին նշանաւոր ապացոյց մը չեն այդ ժողովուրդներու բանաստեղծական մտքին, որուն արտայայտութիւնն է լեզուն։ Զոր օրինակ, հին գերականութիւններու ամէնէն ծանօթին վրայ միայն աչք չետես լով՝ եղած չէ ու պիտի չըլլայ բանաստեղծութիւն մը որ գերա-

զանցէ Նրգ Նրգոցն ու Յորայ գիրքը, երբայական բանաստեղծութեան այդ երկու անստգիւտ գոհարները, որոնց առաջինը, ինչպէս կը կարծուի, երբայական ժողովրդային սիրերգներու հաւաքումն է Սողոմոնի կողմէ, ու երկրորդը ժողովրդային գեղեցիկ զրոյց մը: Նրկուքն ալ իրենց ուժգին, պատկերոտ բացատրութիւններովը, կենդանի, կարծես շօշափուող զգացումներովը եւ վսեմ բաղդատութիւններովը ցոյց կու տան թէ ատոնք բանահիւսող Ներայեցի ժողովուրդը ինչ աստիճան բանաստեղծական միտք մը ու լեզու մը ունէր:

Յայտնի է թէ քանի մը նոր գրականութիւններ, զոր օրինակ, գերմանականը, նորվեկականը ինչքան շահած են իրենց ժողովրդական բանահիւսութեան հին արտադրութիւնները՝ զրոյց, հէքեաթ, եւն:՝ գրականացնելով, որոնք այդ գրականութիւններուն ամէնէն բնատիպ ու բանաստեղծական գործերը եղած են:

Նոր լեզուները սակայն կորսնցուցած եւ հետզհետէ կորսնցնելու վրայ են այդ գրաւիչ բանաստեղծականութիւնը: Քանի՛ մարդկային ծանօթութեանց սահմանը ընդարձակուած է եւ իրերը, բներեւոյթները քննուած ու ճանչցուած են ճիշդ այնպէս՝ ինչպէս որ տեղի կ'ունենան, լեզուներն ալ հետզհետէ աւելի ճիշդ բացատրութիւններու ձգտած են: Գիտութիւնը յաջորդելով հին միամտութիւններուն եւ հիացիկ պատրանքներուն, լեզուներու բանաստեղծականութիւնը զոհուած է ի նպաստ ճշգրութեան: Նոր լեզուները, ճշգրութեան սիրահար դարձած, աւելի՛ թէ՛ բանաստեղծութենէ շատ հեռացած են եւ թէ օրէ օր հեռանալու վրայ են: Արդի գրական-գիտական միտքը մանաւանդ որ դրսերեւոյթներու չի նայիր այլ իրերուն վերլուծութիւնը կ'ընէ, բնական է թէ չի կրնար հաշտ երթալ բանաստեղծութեան հետ որ ինքնին թշնամի է գիտական ցամաք ճշգրութեան, ըլլա՛յ ան ամէնէն իրապաշտ, ամէնէն բնապաշտ բանաստեղծութիւնը:

Գրականութեան մէջ՝ իրապաշտութիւնը կամ բնապաշտութիւնը՝ բանաստեղծութեան գիտական ձեւը համարուելով հանդերձ՝ նուազ բանաստեղծական չէ: Ան կը կայանայ իսկապէս գոյութիւն եւ տեղի ունեցող հանգամանքները, իրողութիւնները հաւատարմօրէն եւ ճշգիւ նկարագրելուն մէջ. բայց այնպէս՝ ինչպէս որ կ'երեւան ու կը զգացուի, չէ թէ այնպէս՝ ինչպէս որ իրօք տեղի կ'ունենան, — եւ գիտութիւնը այս վերջինն է որ կը փնտռէ: Եթէ, զոր օրինակ, րսենք՝ «Առտուն արեւը երկինքն ի վեր կ'ընթանայ», ճիշդ՝ բայց երեւութական նկարագրութիւն մը ըրած պիտի ըլլանք, որ սակայն նոյնքան բանաստեղծական է՝ որքան եթէ անձրեւ գալը հասկցնելու համար ըսէինք թէ «Նրկինքը կամ ամ»

պերը կու լան»։ զի իրականութեան մէջ երկիրն է որ կը թաւալի եւ արեւին ընթանալուն պատրանքը կու տայ։

Բնականէն անցնելով բարոյական եւ հոգեկան կամ իմացական երեւոյթներուն, իրաւ է որ բանաստեղծը լիովին կրնայ նկարագրել անոնց է՛ն նուրբ, է՛ն բարդ զանազանութիւններն իսկ արտաքին նմանութիւններու վրայ հիմնուած իրական, չօչափելի, ըմբռնելի բացատրութիւններով որոնք սակայն տարբեր են գիտական բացատրութենէն, որովհետեւ, զոր օրինակ, հոգեկան երեւոյթ մը ի՛նչ որ ալ ըլլայ, գիտունին համար ուրիշ բան չէ՝ բայց եթէ ուղեղին կամ ջիղերու մասնիկներուն այս ինչ չափով թրթրոումը, ու հարցուր անոր՝ լսելու համար թէ ի՛նչ անտանելի գիտականութեամբ պիտի բացատրէ քեզի սէրը, այն համակ բանաստեղծական զգացումը զոր ամէն երկրի ու դարերու բանաստեղծները երգեր են գերազանց խառնաշաղկապութեամբ մը, իրենց արուեստին բովանդակ թափովը։

Յայտնի կ'երեւայ ուրեմն թէ գիտութիւնը հաճեալիս չէ է՛ն գիտական բանաստեղծութեան հետ իսկ, եւ ցորչափ գիտութիւնները ծաւալին, ժողովրդականանան, ա՛յնչափ անոնց ազդեցութիւնը ըզգալի պիտի ըլլայ լեզուներու վրայ եւ ա՛յնչափ լեզուները պիտի տուժեն իրենց բանաստեղծականութենէն։ Հին լեզուները հին ազգերու բանաստեղծական հոգին կը ցոլացնէին, նոր լեզուները նոր ժողովուրդներուն դրական մտքին հաւատարիմ հայելացումը պիտի ըլլան օրէ օր։ Չափազանց յոռետեսութիւն պիտի ըլլար գիտութեան մէջ տեսնել բանաստեղծութեան անկումն ու մահը, բայց այս յոռի գուշակութիւնը եթէ կատարուի իսկ՝ դեռ երկար դարերու կր կարօտի։

(Մնացեալը յաջորդուի)

ՅՈՎ. ԳԱԶԱՆՃԵԱՆ

ՀԱՅ ԱՂԶԻԿԸ

(ԲԱՐՈՅԱԳԻՏԱԿԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ)

Չափազանց հետաքրքրական ուսումնասիրութեան մը առարկայ կրնար դառնալ Հայ աղջկան գիրքին պատմութիւնը։ Բայց այդ հոգը թողուլ մասնագէտ հեղինակութեանց, ես առաջ կը բերեմ այն հետեւութիւնները որոնց յանգած եմ իմ մասնաւոր հետազօտութեանցս շնորհիւ։

Կանացի սեռը՝ նախնի Հայոց մէջ այնչափ ստրկական կեանք չէ ունեցած, քրչափ ունեցած են իր հարեւան ազգերու կիները։

Հայ կիներ միշտ որոշ դիրք մը պահած է, ինչպէս կ'աւանդեն մեր դասական մատենագրութեան պատկանող կարգ մը երկերը Գրիստոնէութիւնը՝ գրեթէ չէ բարեփոխած անոր վիճակը. Հայ կիներ, ինչպէս հին ատենները, այնպէս ալ քրիստոնէութեան տարածումէն վերջ, փակուած մնացած է ընտանեկան յարկին տակ, ինքզինքը նուիրելով որդեծնութեան եւ տնարարութեան գործին։ Այդ փակուած կեանքը, այլ եւ այլ պարագաներու բերմամբ, երթալով բնական կարգ մը դարձած է իրեն համար։

Մեր հին մատենագիրներէն մէկ քանին սքանչացած են Հայ կնոջ առաքինութեանց վրայ, ու գեղեցիկ գիծերով ներկայացուցած են անոր բարոյական կեանքը, ինչպէս նաեւ այն անձնութիւնը որով փարած է իր ցեղային աւանդութեանց ու կրօնքին։ Գրիստոսի ուսման առաջին աշակերտներուն, ջատագովներուն եւ իրենց արեան գնով տարածողներուն մէջ Հայ կոյսեր ալ դտնուած են, եւ իրենց բարեպաշտ գործունէութիւնը բնական է որ աւելի բարերար դեր մը խաղացած է ժողովուրդին քրիստոնէութեան յարելու գործին մէջ, քան շատ մը քարոզիչներու, կաթողիկոսներու եւ ճգնաւորներու ջանքերը։ Միեւնոյն ժամանակ, կնոջ համարման ամբանալուն եւ աճելուն նպաստած է։

Նախնի շրջաններու Հայ աղջկան ընտանեկան եւ հասարակական դրութեան մասին ձիշդ տեղեկութիւններ չունինք. բայց մեր ժողովուրդին յետամնաց խաւերուն մէջ պահպանուած են դեռ հին ատենի ընտանեկան կեանքին աւանդութիւնները որոնք կրնան մեզ լուսաբանել։

Հօր իրաւունքը տան մէջ՝ մեծ է, յաճախ անսահման։ Ամբողջ գերդաստանը կը հնազանդի տան մեծին, տանուտէրին, եւ որովհետեւ ընտանիքներ ասկէ տակաւին մէկ քանի տասնեակ տարի առաջ 30-50 հոգիէ կը բաղկանային, կը հետեւի ուրեմն թէ տան մեծը ամբողջ համայնքի մը գլուխը կը գտնուէր։ Ան էր գերդաստանին բոլոր գոյքերուն տէրը, եւ ոչ ոք կրնար երբեք իր գործին խառնուիլ։ Ան էր նաեւ տան դանձապահը, եւ ընտանիքին բոլոր անդամներուն աշխատութեան արդիւնքը անոր ձեռքը կը յանձնուէին։ Դարձեալ տանուտէրն էր որ ընտանիքին տղաքն ու աղջիկները կ'ամուսնացնէր, առանց անոնց կամքը նկատի առնելու, նոյն իսկ յաճախ՝ անոնց հաճութեան հակառակ։ Հին Հայ հասարակութեան մէջ, մասնաւորաբար աղջիկը՝ անձայն եւ անկամ էակ մըն էր։ «Ան տան սպասուհին է, ան միայն տան հասակաւոր կանանց հրամանները պիտի կատարէ. «այս բեր, այն տար», իսկ միջամտել որ եւ իցէ՝ գործի մը մէջ, առանց հարդնե-

լու, իրաւունք չունի», կը գրէ Ռուսահայ ծանօթ վիպագիր մը (*): Արդէն պզտիկ հասակէն, նոյն իսկ ծիծի շրջանէն, մայրը խտրութիւն կը դնէ տղուն եւ աղջկան միջեւ: Աղջիկը միշտ անխնամ կը թողուի՝ ենթարկուած ամէն տեսակ զրկանքներու, յետադատութեանց, ծեծի ու անէծքի: Այդ ամէնէն յայտնի կ'ըլլայ թէ իր սեռը արհամարհելի է. աղջիկը՝ ատոնցմով կը հասկնայ թէ ինք բեռ մըն է տանը մէջ, թէ զինքը կերակրելով՝ ծնողքը մեծ զիջում մը, բարերարութիւն մը կ'ընէ, եւ տարօրինակը հոն է որ,—ինչպէս կը հաւաստէ վերոյիշեալ վիպագիրը,—այս համոզումը զինքը չի վերաւորեր. անգամ մը ընտելացած է այդ դրութեան, եւ այնպէս կը կարծէ թէ տարբեր չի կրնար ըլլալ:

Ամուսնութիւնը՝ առ հասարակ շատ կանուխէն կը կատարուի. 12-13 տարեկան երախտն յաճախ կ'ին կը դառնայ, եւ ընդհանրապէս տարիքը առած մարդու մը կը տրուի: Ռուսահայերու մէջ՝ այս փնասկար սովորութիւնը տակաւ անհետանալու վրայ է, թէեւ Պարսկաստանի եւ ուրիշ տեղերու Հայոց մէջ սովորական երեւոյթ մըն է:

Տան մէջ, ամէն մարդ, նոյն իսկ փոքրահասակ տղան, իրաւունք ունի աղջիկը վշտացնելու, ծեծելու, աղջկան մագերէն քաշելու, լաւ բաժինը անոր ձեռքէն խլելու: Խեղձ աղջիկը պէտք է անտրտունջ տանի այդ ամէնը: Այսպէս բարոյապէս ճնշուած, անընդհատ ֆիզիքական աշխատանքի եւ հակառողջական դրութեան մը մէջ մնալով, ո՛չ ֆիզիքապէս կը զարգանայ, ո՛չ ալ բարոյապէս: Զեռքերը կը կոշտանան, մէջքը կը կռնայ, փորը գուրս կ'իյնայ, մէկ ուսը միւսէն ցած կը մնայ (կուժ ու ծանր բեռներ կրելէն). իսկ թոնիրին խանձող ծուխը իր կողերը կը հաստցնէ, կը կարմրցնէ, երեսին գոյնը կ'եղծէ: Հայ գեղջկուհին կորսնցուցած է կանացի նրբակազմութիւնը, քնքշութիւնը, եւ նոյն իսկ մատաղ հասակէն վրայ տուած է իր թարմութիւնը: Ֆիզիքական անկանոն եւ չափազանց աշխատութիւնն ալ անոր շարժութեանը անհանգիստութիւն մը տուած է: Աւելցուցէ՛ք նաեւ անշնորհ հազուստը որ տեղ տեղ ուղղակի կազմուածքը կ'աղաւաղէ, ինչպէս նաեւ դիմագիծերու այն քաշուող եւ ամէկոտ արտայայտութիւնը որ շատ անգամ ոչ-մտացիութեան դրոշմ մը կը դնէ Հայ աղջկան դէմքին վրայ, եւ ահա կ'ունենաք էակ մը որ բնաւ գրգռուիչ չէ:

Սակայն այդ միեւնոյն աղջիկը տեսնելու է իր ընկերուհիներ.

(*) Ծ. Խ.—Յարգելի բժիշկին ուսումնասիրութեան առարկան արդէն գլխաւորաբար Ռուսահայ աղջիկն է:

րուն հետ զուարճացած միջոցին, երբ իր դէմքին կնճիռները կը շտկուին, եւ կամ՝ անծանօթ երիտասարդներու մէջ, երբ կը ստիպուի ամօթխածութեան եւ պարկեշտութեան դիմակ մը հագնիլ: Ինչ մեծ տարբերութիւն.—մռայլ, անշարժ, եւ իր անշարժութեան մէջ անմիտ դէմքը յանկարծ կը պարզուի այդ աղատութեան մէջ, այտերը կը սկսին կարմրիլ, աչքերը կը կենդանանան, ժպիտը բաց կը թողու իր գեղեցիկ ակօսանքներուն շարքերը, եւ այն մեռած դէմքին վրայ կը փայլի կեանքը, պատանութեան թարմացնող հրապոյրը:

* * *

Հայ աղջիկը, նոյն իսկ գեղջկուհին, չափազանց ուսումնասէր է: Իրեն համար մեծ երջանկութիւն է գրել կարգալ սորվիլը: Դժբաղդաբար, իր այդ ծարաւը յագեցնելու համար բաւականաչափ դպրոցներ չկան: Քաղաքներու մէջ, մեր (Ռուսահայ) դպրոցներուն փակուելէն առաջ, մեծ եւ ուրախալի ոգեւորութիւն մը կը տեսնուէր աղջկանց կրթութեան համար: Քանի մը տարուան ընթացքին մէջ, մեր դպրոցները արդէն իսկ գրագէտ եւ ուսումնաստենչ օրիորդներու նոր սերունդ մը պատրաստած էին: Եւ եթէ հիմայ, քիչ անգամ միայն Հայ ընտանիքին մէջ գրական լեզուով կը խօսուի, առ ալ կը պարտինք այդ սերունդին որուն համար՝ ուսումնարանական շրջանէն հարկեցուցիչ դարձած է մայրենի լեզուով խօսիլն ու երախաները այդ լեզուով կրթելը:

Աղջկան բազմը կը տնօրինեն ծնողները, մասնաւորաբար հայրը. բոլորքելը՝ աներեսութիւն կը նկատուի: Իր ապագան՝ երբեմն նոյն իսկ ամենամատաղ հասակէն իսկ կ'որոշուի. շատ տեղերու մէջ մինչեւ անգամ 9-10 եւ կամ 5-6 տարեկան աղջիկը արդէն նշանած ունի: Յայտնի է նաեւ օրօրոցէն նշանելու դրութիւնը որուն դէմ մեղանչելը անազնուութիւն մը կը նկատուի. կարելի չէ այդ տեսակ նշանտուք մը խզել՝ առանց մեղադրանքի եւ բամբասանքի ենթարկուելու: Հայոց մէջ՝ աղջիկը «մարդու կուտան», եւ ոչ թէ աղջիկը «մարդու կ'երթայ»: Ասիկա կ'ապացուցանէ թէ ամուսնութեան գործը իրմէ կախեալ չէ:

Հայ գեղջկուհիին կեանքի պայմաններն ալ չեն թոյլատրեր որ իր կամքով ընտրութիւն ընէ, եւ կամ ո՛ր եւ է կերպով իր կամքը յայտնէ: Հօրը տունը փակուած մնալով, եւ դուրս ելած ատեններն ալ,—զոր օրինակ եկեղեցի երթալու համար,—միշտ հասկողութեան տակ գտնուելով, հասած Հայ աղջիկը առիթ չունի երիտասարդ մը տեսնելու եւ անոր «արժանաւորութեանց» մասին գաղափար կազմելու: Համակրանքն ու սէրը անծանօթ կը մնան իրեն, ու գրեթէ կարեւորութիւն չտալ իր ամուսնին ո՛վ ըլլալուն,

մանաւանդ որ կը մտածէ թէ «հայրը հա՛րկաւ իր գէշութիւնը չպիտի ուզէ»:

Աղջիկներն ու երիտասարդները առհասարակ իրար կրնան տեսնել՝

1.—Եկեղեցին, ուր գիւղին բոլոր աղջիկներն ու տղաքը կը հաւաքուին տարուան մէջ մէկ երկու անգամ, ինչպէս Մաղկապարտին ու Զատկին, եւ իրարու կը հաւնին: Այդ տօներուն առթիւ, գեղջկուհին իր ամէնէն գեղեցիկ հագուստները կը հագնի, ու մայրը, ինչ զարդեր որ ունի, կը կախէ աղջկանը վրայ:

2.—Ուխտատեղիներու մէջ, գիւղէն ու քաղաքէն դուրս Տըղամարդիկ ճամբուն վրայ կը շարուին եւ անցնող աղջիկները կը շնորհակցեն:

3.—Հարսնիքներու առթիւ:

4.—Աղբիւրներու մօտ, քաղհանքի ժամանակ, այգիներու մէջ թուփ թափելու միջոցին, եւն:

Այս կարգի ծէսերու միջոցին, աղջիկը երբեմն առաջին անգամ ըլլալով «աչքի ճոթով» կը նայի իր «թեկնածու»ին: Ընդհանրապէս իրեն կ'ընկերանայ թեկնածուին ազգական աղջիկ մը՝ որ իրեն ցոյց կու տայ ապագայ ամուսինը, եւ երբեմն ալ խօսք կամ նամակ կը տանի ու կը բերէ: Շատ անգամ ալ ժամադրութիւններ կը սարքեն: Ընկերուհիին դերը մեծ է. յաճախ կը խաբէ աղջիկը, եւ զայն կը տանի տեղ մը՝ ուր իբր թէ պատահամբ կը կը հանդիպին թեկնածուին: Այս կարգի հանդիպումներէ վերջ, երիտասարդն ու աղջիկը արդէն իսկ իրարու խօսք տուած կը նշկատուին: Զմոռնանք ըսելու թէ այդ պայմաններուն մէջ՝ իսկական սիրահարութեան խօսքն անգամ չըլլար(*):

* *

Աղջկան այս ճնշուած վիճակը մէկ կողմէն, մեղք գործելու վախը միւս կողմէն, դարերու ընթացքին մէջ՝ պահպանած են հայ ընտանիքին մաքրութիւնը որ առածի կարգ անցած է: Սակայն վերջին յիսուն տարիներու միջոցին, Ռուսահայոց կեանքն ալ կորսնցուց իր միօրինակութիւնն ու սահմանափակումը: Քաղաքակրթութեան հոսանքը, կեանքի մրցման դժուարանալը չեղեցուցին իր վիճակին անիւը, եւ զինքը նահապետական աւանդութիւններէն հանելով նետեցին գործի պայքարին մէջ: Կովկասի տնտեսական դրութիւնը հիմնովին փոխուեցաւ: Երկաթուղին խրուեցաւ երկրին խորերը, քաղաքները շղթայեց, եւ անոնց յարաբերութիւնները դիւրացուց: Միւս կողմէ, նաւթային գործին վիթխարի աճումը,

(*) «Աղագրական հանդէս»:

ղիւրաւ հարստանալու անդիմադրելի հրապոյրը մագնիսի պէս դէպի իրենց քաշեցին երիտասարդ ոյժերը, եւ կազմուեցաւ նոր դասակարգ մը՝ որ նախապէս գոյութիւն չունէր, — այսինքն գործաւորներու դասակարգը: Միեւնոյն ժամանակ՝ ազգաբնակչութեան աճումէն առաջ եկած հողի պակասութիւնը եւ ատոր հետեւանք եղող անտանելի չքաւորութիւնը (Կովկասահայ) գեղջուկին նահապետական օճախէն խլեցին լաւագոյն մատաղ ոյժերը, որոնք հեղեղի պէս քաղաքները լեցուեցան աշխատութիւն փնտռելու համար:

Այսպէսով, գիւղերէն ու փոքր կեդրոններէն մեծ հոսանք մը սկսաւ դէպի քաղաքները, որոնց մէջ, երիտասարդութիւնը ընդգրկեց տիրող բարձրը, շատ բան տեսաւ եւ զգաց. իր աշխարհայեցողութիւնը փոխուեցաւ, նրբացաւ, եւ իր ճաշակը դարգացաւ: Քաղքէն կտոր մը քաղաքակրթութիւն ընդունելով, հայ երիտասարդը կ'ընդունի նաեւ այնտեղի անառակ բարձրը, եւ երբ կրկին ընտանեկան օճախը կը վերադառնայ, գէշ օրինակ դառնալով կը վարակէ հայ ընտանիքը, կը վարակէ թէ՛ ֆիզիքապէս եւ թէ՛ բարոյապէս: Ու մեր աչքերուն առջեւ կը քանդուի Կովկասահայ օճախին ամբողջութիւնը, կը ցրուին բազմամեղմ ընտանիքները, համերաշխութիւնը կ'անհետանայ սոսոր անգամներուն մէջէն, տան մեծին հեղինակութիւնը կ'իյնայ, եւ, ինչ որ ամէնէն ցաւալին է, կ'եղծուի ընտանիքին մաքրութիւնը: Մեր գաւառներու կեանքը ուսումնասիրողները մեծ ցաւ կը զգան տեսնելով հայ կնոջ եւ հայ աղջկան բարոյական սկզբունքներուն խախտուիլը որ յայտնի իրողութեանց կարգը անցած է շատ տեղերու մէջ:

* * *

Քաղաքացի հայ աղջկան կեանքը բոլորովին կը տարբերի վերը նկարագրուածէն: Քաղքին մէջ, հայ օրիորդը շատ աւելի ազատ է, գրեթէ անկախ: Վստահականի, ազնուականի եւ համալսարանականի զաւակները՝ միեւնոյն դպրոցին մէջ կրթուելով, ուսմունքով ու զարգացմամբ չեն տարբերիր իրարմէ, եւ կ'աշխատին արտաքինով ալ նմանիլ իրարու: Ատկէ կը ծագին կարգ մը պահանջումներ՝ զորս աղքատ աղջիկներ անդադար կ'ընեն իրենց ծնողքէն, եւ որոնք շարունակ տարաձայնութիւններու, ընտանեկան վէճերու տեղի կուտան:

Գիմնազիական աւարտած օրիորդը ինքզինքը իր ծնողքէն այնչափ բարձր կը նկատէ որ արհամարհանքով կը վերաբերուի անոր հետ, ու կ'աշխատի անոնցմէ բոլորովին անկախ մնալու, նոյն ատեն արհամարհելով նաեւ ընտանեկան օճախի նուիրական անհրաժեշտութիւնները: Պէտք է ըսել որ յաճախ ծնողքներ կ'ընկճուին

իրենց «ուսում առած» աղջկան պահանջներուն տակ , եւ չկարենալով զանոնք զսպել՝ կը թողուն որ ուզածնին ընեն :

«Ուսեալ» օրիորդին աններելի արարքներէն մէկն ալ՝ իր մայրենի լեզուն համար ցոյց տուած արհամարհանքն է^(*) : Մինչեւ իսկ քաղաքային արտակարգ դպրոցներու մէջ սորվող ինչպէս նաեւ հազիւ ուսերէն այդ ու բենը հասկցող, եւ կամ տակաւին կոշտ ու կոպիտ ու ծիծաղելիօրէն սխալ ուսերէն մը միայն խօսող աղջիկները վարակուած են այդ ախտով : Աւելի ծիծաղելին կայ . այդ օրիորդները դեռ կը պահանջեն որ իրենց անգրագէտ մայրերն ու սլառաւ մամերը ուսւ լեզունով խօսին իրենց հետ :

«Ուսեալ» օրիորդներու զարգացումը այն աստիճանին կը հասնի որ կը խպնին զիրենք ծնող կիները իբր մայր ցոյց տալու . կը խըպնին նաեւ իրենց պաղ հնչող անուններէն . Սիրանոյշ , Հայկանոյշ եւ ասոնց պէս անուններ տղեղ կ'երեւան իրենց , կը լքեն զանոնք , եւ անոնց տեղ ուսական անուններ կ'առնեն : Իսկ երբ կ'ամուսնանան ու տուն տեղ կը կաղմեն , զուրս կը վանեն ինչ որ կայ մայրենի , ինչ որ կայ ընտանեկան ու ցեղային , եւ իրենց զաւակներն ալ այդ միեւնոյն օտար ուղղութեամբ կը կրթեն :

Մեծ քաղաքներու հայ ընկերակցութեան մտաւոր ու բարոյական կեանքը ենթարկուած է այն միեւնոյն չրջափոխութեան որուն ենթարկուած է միւս ազգերու կեանքը : Թիֆլիսի եւ Բազումի մէջ դժուար է Հայ օրիորդը զանազանել Ռուս օրիորդէն , նոյն իսկ կարելի է ըսել թէ Թիֆլիսի «Արիստոկրատ» օրիորդը ուսում մով եւ սալօնի կրթութեամբ , հազիւ թէ աննշան տարբերութիւն մը ունի Բեդերսպուրկի ու Մինչեւ անգամ Բարիդի օրիորդէն : Սակայն կայ ներքին տարբերութիւն մը , այսինքն սա՝ թէ հայուհին մեծ մասամբ վաճառականական անքաղաքակիրթ միջավայրէ մը յառաջացած ըլլալով , հիմնաւոր տան կրթութիւն չէ ստացած , հաստատուն սկզբունքներ չունի , չափաւորութիւն չգիտէր , ու բարոյական տեսակէտով չափազանց անմշակ մնացած է : Թերեւս այդ է պատճառը որ հայ աղջկան մէջ , մենք դժբաղդարար ոչընչացած կը տեսնենք ցեղային ընտանեկան աւանդութիւնները , եւ բարոյականի հիմունքներն ալ թուլցած : Իր քաղաքակրթութիւնը , քիչ բացառութիւններով , սոսկ արտաքին է :

Քաղաքացի Հայ աղջկան ամուսնութեան խնդրին մէջ , օժիտը

(*) Մայրենի լեզուն եւ ընտանեկան կեանքին նկատմամբ ցոյց տրուած այս արհամարհանքը այն աստիճանին հասած է որ կրթուած հայ աղջիկը սիրայօժարութեամբ կը հաւանի օտարազգիի մը հետ ամուսնանալու :

մեծ դեր կը խաղայ, եւ անբարոյականացնող ու ստորնացուցիչ ազդեցութիւն մը կ'ունենայ: Օժիտը պատճառ եղած է որ սէրը բացակայի ամուսնական միութիւններէ: Աղջկան սիրահարութիւնը անվայել եւ անգործնական բան մը կը համարուի, ու ծնողներ աւելն միջոց ձեռք կ'առնեն որ այդ սիրահարութիւնը բնական վախճանի մը չհասնի: Անշուշտ այն պարագային՝ երբ սիրուած երիտասարդը լաւ «բառթի» մը չի նկատուիր:

Այսպէսով, ամուսնութիւնները մեր մէջ մի' միայն որոշ դիտումներով տեղի կ'ունենան, ու բնաւ նկատի չառնուիր ամուսնացողներու ֆիզիքական յատկութիւնները, առողջութիւնը: Այս է պատճառը որ ժառանգականութիւն, եւն. ձեռք ձեռքի տուած, ֆիզիքապէս ու բարոյապէս վատասերած այնքան շատ սերունդներ յառաջ կը բերեն մեր «բարձր» կոչուած զասակարգին մէջ:

ԲԺԻՇԿ ՎԱՀԱՆ ԱՐՄԵՐՈՒՆԻ

ԱՄՐԱՎԵՐՁ

Առջրան քոյլ ու քափանցիկ մըշուշի
Ժապաւեկ մը անասնման,
Բըղուրներուն սարեկ կ'իջեկ՝ զերթ փոշի՝
Տարածուելով դաշին վրան:

Ու շայն ֆոյի այս անկումեկն դիւքական
Բընութիւնեկ երթ խանդագիկն
Կ'ողջունեկ պերճ Տօնեկ Առօին—չոյս-խորան—
Կը զմայլի եւ իմ հոգիկն:

Բայց հըմայնեերն անբայեղիկն խուսափուկ
—Անցնելու մօտ կընոջ շնորհ—
Ինչո՞ւ յանկարծ կը ցանցեկն լուրք ու փափուկ
Լարերով՝ սիրելու քոյր...

Ահ. սիւզն անդարձ խուսափած է, ճանաչեցն ա՛յ
Ցուրտ, անարիւն ոսկի քել՝
Կը դողդոջեկ քեկքեկ, միեկ հով մը մըռայլ
Տերեւներուն անընեկ՝

Զո՛ւր կը իջնի: Բընութեան կեզ խընդութեան
Հանդիսանաւ մը իջնի,
Եւ կ'ընթանաւ դէպի սա մեծ քաղաքան,
Փրօնած ոտքը բըշուրիւն:

Եւ ասիւրով կը փաղեմ ինչ որ կայ կոյս . . .
— Ա՛ն. ծաղիկիկն դողդոջ շաւջ . . . —
Ու գիրկըս չի, այս Տօնոյթիկն սրտայոյզ
Եւ դարձած եմ ժամ տուայ:

Բայց ո՛վ պատահեմ. այդ գունագեղ քերթերուն
Բոյրերը վա՛ղ կը ցընդիւն . . .
Զի յաճած է անոնց վրայ սարսըռուն՝
Աշնան համբոյրքը ցըրօիւն . . . :

Մ. ՈՒՂՈՒՐԼԵԱՆ

ԿՐՕՆՔԸ ՈՒ ԵԿԵՂԵՑԻՆ

ՓՈՓՈԽՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ԵՒ ԴԱՍԱՒՈՐՈՒԹԻՒՆ.

Դ.

Կրօնները երբեք միեւնոյնը չեն մնացած: Անոնք շարունակ փոփոխութիւններու ենթարկուած են ժողովուրդներու իրարու յաջորդող մտաւորականութեան հետեւանքով: Միեւնոյն օրէնքին հպատակած են նաեւ Եկեղեցիները: Առանց այդ փոփոխութիւններուն՝ կարծես Կրօնքը շատ բան պիտի տուէր իր հիմնական նշանակութենէն: Որովհետեւ Կրօնական ըմբռնումին կայուն՝ լծացած հանգամանքը յայտնի նշան մը պիտի նկատուէր, թէ մարդիկ ա՛լ դադրած են այն պատճառի եւ արդիւնքի տիեզերական խուզարկութենէն, որ գոյութիւն ունի բոլոր Կրօններու մէջ: Այնպէս որ Մաքս Միլլէր Կրօնքին ցոյց տուած այդ հանգամանքին վրայ հիմնուելով, Կրօնքը սապէս սահմանեց. «Կրօնքը մտքի կարողութիւն մըն է, որ կարող կ'ընէ ըմբռնելու անհունը տարբեր անուններու եւ փոփոխական ծպտումներու տակ. առանց այս կարողութեան ո՛չ մէկ Կրօնք հնարաւոր պիտի ըլլար, ո՛չ իսկ ամենաըս.

տորին պաշտամունքը կուռքերու եւ փէղիշներու . եւ եթէ քիչ մը ուշագիր ըլլանք, պիտի կրնանք ամէն կրօններու մէջէն լսել մտքի հեծեծանք մը, անիմանալին ըմբռնելու, անբացատրելին բացատրելու ջանքի մը ազմուկը , եւ տենչանք մը դէպի անհունը :» Եւ առանց այս տենչանքին մարդը չպիտի կրնար ապրիլ , գոնէ իր գիտակից՝ վերելակող ոյժերուն մէջ :

Առանց անհունի , ինքնիրեն թողուած մարդը , որուն մէջ բարձրանալու , ինքզինքը գերագոյն ոյժի մը հետ կապուած տեսնելու հոգեկան յոյզը դադրած ըլլար իրեն հետ խօսելէ առտուածային բառերու թովքը , պիտի նմանէր ապահովաբար այն մաշած վայրաշարժին , որ իրեն շարժում տուող շոգիին ոյժը իր մէջ բովանդակելու յարմարութիւններէն զրկուած կը մնայ : Այս պայմաններով ապրելու հարկադրուած մարդկութեան համար իր նշանակութիւնը պիտի կորսնցնէր կրօնքը , որուն տրուած բացատրութիւններուն մէջ լաւագոյն տեղերէն մէկը կը գրաւեն Ա. Ռէ-վիլի սա քանի մը բառերը . «կրօնքը մարդկային կեանքի սահմանումն է զգացումովը կապի մը , որ մարդկային միտքը կամ հոգին կը միացնէ խորհրդաւոր ոգիի մը հետ , որուն՝ աշխարհի եւ իր իսկ վրայ ունեցած տիրապետութիւնը կը ճանչնայ , եւ որուն հետ միացած ըլլալը կը զգայ :»

Հակառակ այս բացատրութիւններուն , սակայն , գտնուեցան մարդիկ , որոնք անտեսել ուզելով կրօններու ծուծը կազմող վերնատենչ սաւառնումը , եւ ինքզինքը անհունին հուպ զգալու գերազանցապէս ազնուացուցիչ սէրը , ուզեցին կրօններու ներշնչողն ու ստեղծիչը նկատել երկիւղը : Բայց , ինչպէս ըսուած է իրաւամբ , կրօնքը սիրոյ գործ մըն է յաւէտ , եւ մենք ի դուր երկիւղի հետ կը չիոթենք բարեպաշտիկ յարգանքը անծանօթին , ուրկէ լեցուն սիրտերը միայն կրնան բացատրել մեզի , երկիւղին երկնած տանջանքը , եւ սիրոյ ծնունդ յարգանքին մեր մէջը ստեղծած տենջանքը : Ընդհակառակը , «Մարդը մարդ չէր եղած տակաւին , երբ անիկա բնութեան հանդէպ զոգողալէն զատ բան մը չէր գիտեր : Անիկա այն օրը մարդ եղաւ , երբ ըմբռնեց այն կապը , որ զինքը կը զօդէր անցեալին ու ապագային , աւելի գերագոյն եւ բարերար բանի մը , եւ երբ անիկա պաշտեց այդ խորհրդաւոր անծանօթը» (Շիւ-րէ) : Ամէն երեւոյթներէ առաջ պէտք է սէրը նկատել կրօններու խանձարուրը , սէրը զարգացումի , ապրելու , ներշնչումի , բարձրացումի սէրը , զոր մարդկութիւնը իբր սանդուխ պիտի գործածէ մինչեւ երկինքին բարձրութիւնները կարենալ վերելակելու համար : Որովհետեւ մարդկային միտքը եւ մարդկային սէրը ամէն դարու մէջ եւ ամէն ատեն միեւնոյն ուժգնութիւնով եւ միեւնոյն

Թափով չգործեցին, Կրօնքը ունեցաւ իր զանազան շրջանները, որոնք անկումի եւ զարգացումի իբրեւ վաւերական աստիճանաւ չափ, մեզի ցոյց կու տան մտաւոր հոսանքին առած յաջորդական կերպարանափոխութիւնները: Մարդկութեան ոսկեղարները անոնք եղած են, ուր կրօնքը իբրեւ պէտք նկատուած, կրցած է շարժել հոգիները, եւ անոնց մէջ վառ պահել պայծառատես ու յստակ ըմբռնումը ուղիղ դաւանութեան մը եւ համեմատաբար մաքուր բարոյականի մը: Այդ երկու տարրերուն սեղմ՝ կուռ զուգակցութիւնը մէկն է էական պայմաններէն, որոնք Կրօնքին ճշմարիտ գոյութիւնը զերծ կը պահեն անկումի եւ վատասերումի պատահականութիւններէն: Բարոյական մը, որ զինքը ապրեցնող կրօնքի վարդապետութիւններուն կը հակասէ, եւ վարդապետութիւններ, որոնք իրենց մայր-կրօնքին միւս երկուրեակ զաւկին—բարոյականին—ժխտումը կը նիւթեն, ա՛լ կը դադրին առողջ կրօնքի մը գոյութեան սատարելէն: Յակոբի եւ Յսաւի մարտը պէտք չէ որ քոյութիւն ունենայ կրօնքի մը վարդապետութիւններուն եւ բարոյականին միջեւ: Երկուքն ալ հաւասար են իրենց պահանջումներուն մէջ, իրենց կեանքը մէկ գծի վրայ է, եւ մէկ դաւանանքի շուրջ կը յածին անոնք իրենց ոսկի թեւերով, մէկը միւսին համար ժողովուրդ պատրաստելու համար: Այնպէս որ եթէ մէկ կողմէն կրօնքի մը վարդապետութիւնը Աստուած մը կու տայ իր ժողովուրդին, բարոյականն ալ՝ իր կարգին ժողովուրդ մը կու տայ վարդապետութեան ձուլած Աստուծոյն: Երկուքն ալ հաւասարապէս պիտի մեռնէին առանց իրարու:

Ե.

Ըսինք թէ Կրօնները փոփոխութեան կ'ենթարկուին շարունակ: Մեր պզտիկ երկրագունտը իր ծոցէն բիւրաւոր կրօններու փթթումը ողջունեց, ու իր այդ միեւնոյն ծոցը իբրեւ գերեզման ծառայեցուց անոնց մահերուն: Մեռած կրօններու ծագման ու վախճանին վրայ նետուած ուշադիր նայուածք մը մեզի շուտով պիտի կրնայ համոզել, թէ բոլորովին նոր ատաղձներով չէ որ կը շինուին նոր կրօնները: Ծարտարապետները երբ պէտք տեսնեն հին տուն մը քակելու եւ տեղը նոր մը շինելու, հինին ատաղձէն քիչ շատ տոկուններն ու անփուտ մասերը կը գործածեն իրենց նոր կառուցած շէնքին մէջ, անոնց հնութեան փոշին կամ խաւը որբելով եւ զանոնք յարմարցնելով իրենց յատակագծի չափին ու ձեւերուն: Միեւնոյն ճարտարապետական գործը կատարուած է նաեւ կրօնքներու համար:

Կրօնական այս փոխառութիւնը երկու աչքառու արդիւնքներ

ծնցուցած է: Նախ, որ այդ փոխառութեան շնորհիւ նոր կրօնները նմանութեան եզրեր ունեցած են հնութեան կրօններուն հետ: Երկրորդ, որ հին կամ նոր կրօնները իրարու հետ ալ նմանութիւններ ունեցած են:

Կրօններու այդ նմանութիւններէն ծագում առած է կրօններու դասաւորութիւնը, որուն հետամտած են կրօնքի պատմիչը, իմաստասէրը եւ ընկերաբանը: Կրօններու այդ դասաւորութիւնը հիմնուած է «անոնց էական նկարագիրներուն վրայ»: Բայց ատով իսկ, տակաւին կարելի չէ կրօններու ճշգրիտ եւ իրապէս բանաւոր դասաւորութիւն մը կազմել: Նկարագիրները արտաքինապէս համանման իրարու, չունին սակայն ներքնապէս, միեւնոյն ուժգնութիւնը, միեւնոյն իմաստը. «ինչ որ էական է մէկուն համար, յաճախ երկրորդական է միւսին համար»: Բայց որովհետեւ կրօններու ուսումնասիրութիւնը անհրաժեշտ պէտքը ունի մեթոտիկ դասաւորութեան մը — քանի որ առանց այդ դասաւորութեան կրօններու ուսումնասիրութեան բաւիղէն կարելի չպիտի ըլլար դուրս ելլել անպտոյտ գլխով — կրօնական գիտութիւնը, Հէգէլի օրէն ձեռնարկեց այդ ծանր աշխատութեան: Հէգէլ այդ ապերախտ աշխատութեան համար առաջարկեց թէ «մի միայն ենթակայական (subjectif) իմաստով պէտք չէ հասկցուի դասաւորութիւնը, քանի որ առարկայական (objectif) իմաստով, մտքի բնութեան հարկաւոր վերլուծումն է անիկա». դասաւորութիւնը կը հաստատէ «գլխաւոր կէտերը, որոնք ցոյց կու տան միեւնոյն ժամանակ գաղափարներու զարգացման եւ պատմութեան օթեւանները»: Եւ Հէգէլէն ի վեր ալ խնդրոյ առարկայ չի կրնար ըլլալ կրօններու դասաւորութեան անհրաժեշտութիւնը, եւ անոր իմաստասիրական կարեւորութիւնը: «Իրապէս գիտական դասաւորութիւն մը, կը գրէ Շանթէփի տը լա Սօսէյ (*), պէտք է որ հիմնուած ըլլայ կրօնական յեղաշրջութեան էական յատկանշութիւններուն վրայ»:

Դասաւորութեան բոլոր մեթոտներուն մէջ, որոնց հետեւած են կրօնից պատմիչներն ու բանասէրները, երկու խումբեր մանաւանդ իրենց կարեւորութիւնը ունեցած են՝ Շանթէփիի կարծիքով: Ան իր մանրակրկիտ ուսումնասիրութեան մէջ մեզի ցոյց կու տայ 1. Կրօններու ծննդաբանական դասաւորութիւններու (classifications généalogiques) խումբ մը, 2. Խումբ մը ձեւաբանական դասաւորութիւններու (classifications morphologiques): Առաջինները

(*) P. D. Chantepie de la Saussaye. — Manuel d'Hist. des Religions: Դերմաներէնէ Քրանսերէնի թարգմանուած Հէնրի Ժիւպէրի եւ Իզիտոր Լէվիի նախադահութեամբ: Մեր ցուցումներուն մեծ մասը ասկէ քաղուած են:

առարկայական եւ ընդուաբանական հիմերու վրայ հաստատած եւ իրենց մեթոտր, որ ընտանիքներու միութիւնը կը հաստատէ, եւ հակառակ իր գիտնական անբաւական հանդամանքին, ամէնէն աւելի ընդունուածն է բանասէրներու կողմէ: Երկրորդները ենթակայական եւ անձնական դատումներու վրայ հիմնուած են, հետեւաբար քմայքի ընդունակ են եւ նախամեծար կը համարուին հոյլ մը աստուածաբաններու կողմէ:

Այս մեթոտներուն հետեւելով, Հէգէլ կրօնները սապէս բաժնեց.— 1. Բնական կրօնք, 2. Ոգեկան անհատականութեան կրօնք, 3. Բացարձակ կրօնք:

Յոն Հարթման՝ սապէս.— 1. Բնապաշտութիւն, 2. Գերբնականութիւն:

Թիէլէ՝ սապէս.— 1. Բնական կրօններ, 2. Գեղապաշտական կրօններ:

Հ. Սիէպէք՝ սապէս.— 1. Բնական կրօն, 2. Բարոյական կրօններ, 3. Քաւչական կրօնք, 4. Դրական քաւչական կրօնք:

Այս բոլոր դասաւորութիւնները, չմոռնալ ըսելու, իրենց բաժանումները եւ ստորաբաժանումները ունին(*): Այդ դասաւորութեանց մէջ, նշանակելի պարագան, որ կայ, սա է. թէ Հէգէլ՝ Քրիստոնէութիւնը կը դնէ իբր միակ բացարձակ կրօնքը, Յոն Հարթման՝ գերբնականութեան, աստուածանութեան (theïsme) բաժանումին մէջ փրկութեան իրապաշտ կրօնքը անունով, Թիէլէ՝ գեղապաշտ կրօններու տիեզերական կրօնական ընկերութիւններու շարքը, իսկ Սիէպէք, քրիստոնէութիւնը կը դաւանի միակ պրական քաւչական կրօնքը:

Խմաստասիրական դրութիւններու այս հակիմաստ դասաւորութիւններու մէջ քրիստոնէութիւնը ինչ տեղ ալ որ ընէ, տակաւին սա ստոյգ կը մնայ, թէ անիկա մեզի համար կը մնայ միանգամ ընդ միշտ Մարդուն Որդիին ու Աւետարանին կրօնքը, որ յաջորդական դարերու ընթացքին մխիթարեց մարդկութեան մեծամասնութիւնը, զանոնք փրկութեան ճամբուն առաջնորդեց, եւ ծընունդ տուաւ այն մեծ ու յիշատակելի զարգացումին, որ քրիստոնէական քաղաքակրթութիւն եւ քրիստոնէական բարոյական անունը կը կրէ, եւ այդ քրիստոնէական քաղաքակրթութիւնն էր որ ձգնաժամի զանգակը զարկաւ ամէնէն հեռաւոր ափերուն վրայ, նախնական տձեւութիւններու գլխին, աւելի կամ նուազ համեմատութեամբ զանոնք սրբագրելով, զանոնք կարգաւորելով: Այդ միեւնոյն քաղաքակրթութիւնն էր որ նոյն իսկ գիտնական շատ լայն դաշտ մը բացաւ խմաստասիրութեան առջեւ:

ՄՈՒՇԵՂ, ՎԱՐԴԱՊԵՏ

(*) Տես Շանթէփիի յիշատակուած գործին ներածութիւնը:

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԿԵԱՆՔԸ

ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ ԿԻՆԸ

Ամերիկացիք կը գանգատին թէ իրենց երկրին կիները ամէնէն աւելի շատ բան կը ստանան այրերէն եւ ամէնէն նուազ փոխարինութիւնը կ'ընեն անոնց։ Եւրոպացի կինը տակաւին կը պահէ

ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ ԱՂԶԱՆ ՏԻՊԱՐ ՄԸ

հաճելի երեւալու եւ ինքզինքը սիրցնելու փափաքը։ Իսկ ամերիկացի կինը՝ էրիկ մարդը դրամով գերի կը դարձնէ իրեն, եւ անկէ վերջն ալ կը սկսի զայն արհամարհել, նկատելով որ կարելի չէ ուրիշ կերպով վարուիլ գերիիմը հետ։

Այս անբնական կացութեան պատճառները նոյն ինքն էրիկ մարդիկն են. իրենք իրենց անխոհմտութեամբ պատճառ դարձած են անոր։ Ֆէմինիզմի ըմբռնումները ընդգրկած երկիրներու մէջ, էրիկ մարդիկ ոչ մէկ բարոյական ու նիւթական օժանդակութիւն

կրնան սպասել կիներէն։ Ամերիկացի կիները՝ ո՛չ թէ օրինակելի ընկերուհիներ դառնալու յատկութիւններէն զուրկ են, այլ անիմաստ դաստիարակութիւն մը, եւ տղայութենէն սկսեալ թելամարտած ծուռ գաղափարներ զիրենք շեղեցուցած են ընկերուհի դերէն։ Եւ ասոր մէջ յանցանքը էրիկ մարդոցն է։

Ամերիկացի կինը չարունակ կը փայփայուի. պաշտելի ես կ'ըսեն իրեն. նոյն իսկ իր քմահաճոյքները, իր խրոխտութիւնը եւ ծայրայեղութիւնները պաշտելի կը գտնեն, զինքը իր եղբայրներէն գերազանց կը դաւանին։ Քննութեան միջոցով մը զինքը կը չըրջապատէ մշտապէս, եւ իր սեռին գերազանցութեան հաւատքովը կը մեծնայ։ Այլիկնութեանը միջոցին, ամէն բան,— ծնողքը, գրականութիւնը, վերջապէս զինքը չըջապատող ամէն մարդ,— կ'աշխատի իրեն սա ըմբռնումը տալու թէ ըստանեկան միութեան մէջ ամուսին մը մի միայն իր կնոջ հաճոյք, զբօսանք ու վայելք հայ-

Թայթելու դերը ունի, առանց անկէ փոխադարձ բան մը ստանալու իրաւունքը ունենալու։ Այդ ամուսինը՝ որ մոլեգնօրէն կ'աշխատի, ոչ մէկ երախտագիտութեան արժանի է։ Եւ արդէն ինչո՞ւ երախտագիտութիւն ակնկալէ։ Ինք դրամ արտադրող մեքենայ մըն է, աս է իր պաշտօնը, մինչդեռ կինը, ամուսինն չահածը վատնելու դերը ունի։ Ամերիկացի կինը ոչ թէ միայն ընտանեկան կեանքի նեղութիւնները չուզեր բաժնել ամուսինն հետ, այլ նոյն իսկ վայելքներն ալ։ ամէն բան կապտած է. ամուսինը դրամ ծախսելու առանձնաշնորհումն իսկ չունի։ Հատը 20 տուարնոց գլխարկներ կրող եւ ամբողջ օրը վաճառատունէ վաճառատուն դեղերով կին մը՝ կը սրտմտի երբ ամուսինը անձնական պէտքի մը համար դրամ ծախսէ եւ կամ 2½ ժամ արձակուրդ առնէ։ Դարձեալ այդ կինը՝ ամէնէն շքեղ արդուզարդերով եւ ամէնէն համբաւուած ըզբօսավայրերու մէջ չի վարանիր մինչեւ երեք տուար վճարելու մի միայն անուշեղէնի համար, մինչդեռ ամուսինը, ամբողջ օրուան մէջ հազիւ թէ կողիկ մը կ'ուտէ եւ գաւաթ մը կաթ կը խմէ, այն ալ աճապարանքով, ոտքի վրայ, անմիջապէս վերջ գործին գլուխը անցնելու համար։

Ամերիկացի կինը այսպէս միանգամ ընդ միշտ ազատագրած է ինքզինքը, եւ որովհետեւ այդ ազատագրումը զինքը բոլորովին կը հեռացնէ տանտիրուհիի դերէն, շատ մը ամուսինը կը ստիպուին պանդոկի կեանք մը ապրիլ, յատկապէս այդ կարգի ընտանիքներու համար հաստատուած մասնաւոր հիւրանոցներու մէջ։ Անոնք ալ որ առանձին աբաթթրմաններ վարձած են, գրեթէ տարբեր բան մը չեն ըներ. տանտիրուհին հազիւ թէ մատի ծայրով կը խառնուի տան ներքին գործերուն եւ կը շատանայ սպասաւորներուն հրամաններ տալով։ Ամերիկացի կնոջ ըմբռնած ֆէմինիզմը՝ «կորսուած» կը նկատէ առտնին գործերու նուիրուած ժամանակը։

Հետեւաբար, կարուձեւ, առտնին գործեր, ընտանեկան հոգեր, եւն. գոյութիւն չունին ամերիկացի կնոջ համար։ Զաւակներն ալ նոյնպէս։ Երբեմն՝ անոնց դիեցման ու զարգացման հոգը մայրերը կը ստանձնէին, բայց հիմայ ֆէմինիզմը չըջած է ամէն բան. պիտպէտոնը, ստնտունները, մանկապարտէզներն ու դպրոցները մօր դեր կը կատարեն զաւկին համար։ Հիւանդութեանց, սպասաւորներ վարձելու կամ ճամբելու, ինչպէս նաեւ տան հայթաթիչներուն հետ սակարկելու հոգերն ալ էրիկ մարդուն թողուած են։ Կինը՝ իր վայելքներէն, իր հաճոյքէն ու ծախքերէն դուրս ոչինչ կը ճանչնայ. հազիւ թէ տարտամ դաղափար մը ունի իր ամուսինն նոյն իսկ առպարէզին եւ կամ արհեստին վրայ. սիրով իր արդուզարդերուն նկատմամբ հարցումներ կ'ընէ ամուսինն, բայց անոր ընե-

լիք չանը, գործառնութեանց կացութիւնը եւ կամ աշխատութիւնը զինքը չեն հետաքրքրեր բնաւ. ոչինչ կը հարցնէ այդ ամէնուն նկատմամբ, կը բաւէ որ վճարէ:

Այս պայմաններուն բերմամբ, ամուսնութիւնները երթալով կը դժուարանան Ամերիկայի մէջ ու կը ցանցառին: Երկու կողմերն ալ կը վարանին ու չեն ուզեր նետուիլ կեանքի մը մէջ որ փոխադարձաբար դժգոհ պիտի ձգէ զիրենք: Արդէն ամուսնացողներն ալ գոհ չեն իրենց վիճակէն, եւ մեծ օրաթերթերու մէջ, ամէն օր ամուսնալուծման անհամար դէպքեր կ'արձանագրուին ու կրկին վերջը չգար:

Ինչ որ ալ ըլլայ սակայն, ամուսնութենէն տուժողը աւելի էրիկ մարդն է քան կինը: Նիւ Եորքի փողոցներուն մէջ կատարուած անցուդարձը դիտելով, մարդ կատարելապէս կը համոզուի ատոր: Կիները՝ չքեղ, իրենց թարմութեամբ չողացող եւ առողջութեամբ զեղուն էակներ են: Պէտք է ընդունիլ որ իրենց անցուցած հանգարտ ու դատարկ կեանքին պատճառաւ, իրենց կուրծքը, զիստերը եւ առոնց մէջտեղուանքը մնացող կարգ մը բաներ քիչ մը չափազանց կը խոշորան. բայց վերջապէս իգական սեռին ամէնէն կատարեալ տիպարներէն մէկը կը նկատուին: Մինչդեռ այրերը, անոնց քով խեղճուկ, ողորմելի եւ հիւանդկախ երեւոյթով արարածներ են, ուրիշ ոչինչ:

Մտքի զարգացման տեսակէտով ալ ամերիկացի կիներ չուզեր իր ամուսնին գերազանցութիւնը ընդունիլ: Ամերիկացիք՝ իրենց աղջիկներուն դաստիարակութեան ու զարգացման համար թէեւ անագին գումարներ կը ծախսեն, բայց ձեռք բերուած արդիւնքը շատ ոչինչ բան մըն է՝ բազմաթիւ ծախսուած դրամին: Կը յիշուի ծանօթ ամերիկուհի մը՝ որ Եւրոպայի ամէնէն մեծ ընտանիքներէն մէկուն հարս գացած է, եւ որ օր մը կատարելապէս կ'ապշի՝ երբ իրեն կ'ըսեն թէ . . . երկիրը կը դառնայ Հակառակ իրենց յաւակնութեանց, մեծագոյն մասին ունեցած զարգացումը հիմէ զուրկ, մակերեւութային բան մըն է: Գրականութիւն, արուեստ, թատրոն, գրեթէ ամէն բանի վրայ կը խոսին, բայց անոնցմէ ոչ մէկուն վրայ հիմնական ծանօթութիւն մը ունին: Ատիկա սակայն պատճառ մը չէ որ ինքզինքնին մտքով շատ աւելի բարձր ու գերազանց չնկատեն քան իրենց ամուսինը:

Արդէն իրենց բոլոր ծայրայեղութեանց ու քմահաճոյքներուն գլխաւոր նպատակը ատ է միայն. — էրիկ մարդէն գերազանց երեւալ: Այդ իտէալը այնչափ սիրելի է իրենց, որ անոր հասնելու համար ո'չ մէկ ծայրայեղութեան, ոչ մէկ յիմարութեան առջեւ կը կասին: Կ'արքենան իրենց ամուսնէն ետ չմնալու համար, եւ ոչ

Թէ ալքովը սիրելնուն համար: Կը խաղան ու մեծ գումարներ կը կորսնցնեն դարձեալ իրենց ամուսնէն ետ չմնալու համար: Միեւնոյն կերպով արկոթերէն ոճեր կը գործածեն, կը ծխեն, ձիարշաւի գրաւներու կը մասնակցին, էրիկ մարդու հագուստ կը հագնին, և իրենց սեռին չհամաձայնող ասպարէզներու մէջ կը նետուին: Չը մոռնանք սակայն որ ուրիշ ընելիք բան մըն ալ չունին խեղճերը: Ի՞նչ մի որ կնոջական ամէն պարտաւորութիւն, տնային գործեր, եւն. իրենց ամուսնին բեռնուցած են: Ապահովաբար չպիտի ուղէին անգործութենէ մեռնիլ:

Իրենց ծայրայեղութեանց վրայ լաւագոյն գաղափար մը տալու համար, մէջ բերենք հետեւեալ դէպքը՝ որ տեղի ունեցած է շոգեկառքի մը մէջ: Պարահանդէսի տարազով ու շքեղապէս պըճնուած կին մը վակոնին մէջ կը սկսի սիկառ ծխել: Մօտը նստող էրիկ մարդ մը՝ ծուխէն նեղուելով, քաղաքավարութեամբ կը խընդրէ որ սիկառը թողու: Կինը իսկապէս կը նետէ սիկառը, բայց անմիջապէս վերջը ոտքի ելլելով կոփամարտիկի դիրք մը կ'առնէ, եւ առանց ժամանակ անցընելու քանի մը փառաւոր կոռւփ կ'իջեցնէ մարդուն գլխուն: Խեղճը դեռ ինքզինքին չեկած, կրցի հարուածով մը կը զգեսնուի: Ատկէ ետքը, կինը վրան գլուխը կը շտկէ, կը նստի եւ նոր սիկառ մը վառելով կատարեալ պաղարիւնութեամբ կը շարունակէ ծխել: Աւելորդ է ըսել թէ ա'լ ոչ ոք դիտողութիւն կ'ընէ:

Ամերիկացի կնոջ այս վիճակը եւ ամուսնութեանց նուազումը՝ տակաւ կատարեալ աղէտ մը կը դառնան Ամերիկայի համար: Ծաւը միայն այս կամ այն տան չի վերաբերիր, այլ բովանդակ ազգին մէջ կը ծաւալի: Ֆէմինիզմի տարածումը ուրիշ արդիւնք չը պիտի ունենայ՝ եթէ ոչ ընտանեկան յարկերու եւ ամուսնութեանց ջնջումը, հեռապատկեր մը որ ժպտալից չէ անշուշտ եւ որ սկըսած է խոզվել Ամերիկայի ընկերաբանները: Յանցանքին մեծագոյն բաժինը սակայն էրիկ մարդոց քովն է. կիները, առնելով որ էրիկ մարդիկ չեն կրնար ազգեցութիւն բանեցնել իրենց վրայ, կ'արհամարհեն զանոնք: «Ամերիկացի կինը, կը գրէ ծանօթ երգիծաբան մը, այն յարդէ եւ կամ փայտէ կուռքերուն կը նմանի՝ զորս ամերիկացի բնիկ կարմրամորթները կը պաշտէին, նոյն իսկ մարդկային զոհերու մատուցմամբ: Ամերիկացի կինն ալ այդ կուռքերուն պէս սարսափ կ'ազդէ. իր բազինին վրայ ալ մարդկային պատրուճակներ կը փռուին: Եւ սակայն, մարդիկներն են որ չինած են զայն, ու գիտեն թէ վախու բան մը չկայ անոր մէջ»:

Այրերուն այդ տկարութիւնը ուրիշ ամէն բանէ աւելի քաջալերութիւն մըն է. եւ ամերիկացի կնոջ վերագրուելիք մեծագոյն յանցանքը սա է որ քիչ մը չափէն աւելի կը շահագործէ այդ քաջալերութիւնը:

ՇԱՌԼՈՒ

Նրկարչին պէս՝ որ գեղանի ու աղուոր
Կնոջ մը դէմ նստած՝ խորունկ կ'երագէ,
Ես ալ մաքուր սիրերգներով բեհեզէ,
Հրապոյրներդ կը սարփողեմ ամեն օր:

Միտքդ երբեք կ'անցընե՞ս որ կը սիրեմ
Անձեղ ծորող բոլոր թովանք սիրուն,
Թէ մազերուդ խելայելից սեւերուն
Խօշ կարօտը կը փաշեմ ես հեռուն:

Չըսե՛ս թե՛ս թէ այժերդ զիս կը կարթեն .
Երագանքս չեմ արթնցած քակաւին .
Յոյզերս հիմայ ըսպատելէն կը ցրուին,
Ինչպէս քեզի խոստովանած եմ արդէն:

Դրոց մարմնիդ նուրբ գիծերուն աղամող,
Ու բուքերուդ զինովցընող կորուքեան
Հեշտութենէն հրապուռուած մի՛ միայն,
Կը սիրերգեմ՝ նրկարչին պէս երագող:

Եւ մասներուս հրպուռներովը զինով,
Էութիւնդ կը գննեմ ես կուրօրէն .
Կը կարծե՛ս որ հրայրներդ զիս կ'օրօրեն,
Եթերային աղջըկան մը սարփանքով:

Աղուն՝ր աղջիկ, երբ կը դիտեմ քեզ շրոյն,
Մոյունցի սին քարքաիներէս՝ վիրաւոր,
Բանաստեղծի պէս կը սիրեմ իրաւ որ,
Տիպա՛րս ես սոսկ, չո՛կ այսօրուան պաշտելին:

Մ. Ա. ՊԱՐՍԱՄԵԱՆ

ԱՐՄԱՇԵԱՆՆԵՐՈՒ ՄԱՍԻՆ

Արմաշեաններու շուրջը յարուցուած այս աղմուկին առթիւ, կ'արժէ հարեւանցի ակնարկ մը նետել անոնց կրօնային գործերը յատկանշող ուղղութեան ու ձգտումներուն վրայ, քանի որ մասնաւանդ ամէնէն աւելի այդ ուղղութիւնն ու ձգտումները առիթ կը դառնան այսօրուան քննադատութեանց ու դատաւիւտութեանց: Խնդիրը ամբողջութեան վրայ չէ. քննադատողները անոնք են միայն որոնք իրենց գրչով մասնակցեցան ու կը շարունակեն մասնակցիլ հրապարակագրութեան, եւ հետեւաբար, առիթն ու միջոցը ունեցան պարբերաբար իրենց համոզումները պարզելու կրօնային իրերու մասին: Բայց տեսնենք թէ ի՞նչ է իրենց մեղքը, որ այսպէս ամէն մարդ՝ մինչեւ յետին խլէղն ու իմաստակը ինքզինքին իրաւունք կու տայ զանոնք դատապարտելու:

Այդ մէկ քանի Արմաշեանները ժամանակէ մը ի վեր տեսակ մը քննաւայտ ու վերլուծող ուղղութիւն մտցուցին կրօնային հարցերու ուսումնասիրութեան մէջ, աշխատեցան քրիստոնէական կրօնքէն վտարել ինչ որ մանդ էր՝ հետեւաբար կրնար նոյն ինքն կրօնքին վնասել, եւ ուղեցին աւելորդ ու կուրացուցիչ ծէսերու կաշկանդումէն զերծ, հետեւաբար պարզ, յայտնի եւ անկաշկանդ հաւատքի մը հիմերը դնել, հաւատքի մը՝ որ միայն երեւութական չլլար՝ որ կարդ մը պայմանաւորական սովորութեանց կիւրառման ու ձեւապաշտութեանց մէջ չպարփակուէր, այլ ճշմարտապէս սրտէ բղխած, հասկցուած ու հասկնալի վերացում մը դառնար ուրիշ ամէն բանէ առաջ:

Մէկգի թողլով ամուսնական օրէնքներու աւելի մարդկային, աւելի գթոտ ու կեանքի պայմաններուն համաձայն բարեփոխման մը հետապնդումը, ա'յդ եղաւ իրենց գլխաւոր ջանքը: Պարզաբանել կրօնքը, իր աղբիւրին բոլորովին հաւատարիմ ձեւ մը ու գոյն մը տալ անոր, արտաքին երեւմն զեղեցկացնող, երբեմն տգեղընող չպարնները սրբել անոր վրայէն, որպէս զի հասկնալի դառնայ, եւ կարելի ըլլայ ձեռք բերել խոր ու գիտակից հաւատք մը զոր կ'ուզէին պարտաւորիչ դարձած տեսնել ամէն ճշմարիտ քրիստոնէայի համար:

Դժգոհութիւնները զորս յարուցին, մեզի ցոյց կու տան թէ որչա՛փ իրաւունք ունէին, երբ կ'ըսէին թէ մեր կրօնքը, այսօր նոյն իսկ իր պաշտօնեաներէն սխալ հասկցուած է, թէ սոսկ արտաքին հանգամանք մը միայն ունեցող ծէսեր կը շփոթուին կրօնային աւելի հարազատ ու հիմնական սկզբունքներու հետ, եւ թէ

հաւատքը, այդ սխալ ըմբռնումին հետեւանքով, իր վեհութենէն ու գեղեցկութենէն մերկացած՝ հասարակ ձեւապաշտութիւն մը միայն դարձած է։ Ծէսի մը դէմ պղտիկ ակնարկութիւն մը ընելուն պէս, իսկոյն անհաւատ կոչեցին զիրենք, իբր թէ հաւատքը մի միայն ծէսերու պաշտանքին մէջ ամփոփուած ըլլար։ Յաւալին հոն է որ նոյն իսկ եկեղեցւոյ բարձրաստիճան պաշտօնեաներ վրտնուեցան այդ սխալ ամբաստանութիւնը ընողներուն մէջ, եւ ահա տակաւ առ տակաւ գոյացաւ հանրային կարծիք մը՝ որ ալ անպայման կերպով անհաւատ կը դաւանի Արմաշն ու Արմաշեանները։

Այս դաւանութիւնը սխալ է ու անարժան. խղճամիտ մարդ մը միշտ չպիտի վարանի անոր զոյացման ու տեւականութեան պատասխանատունները դատապարտելու. սխալ է անոր համար որ Արմաշեանք աւելի կրօնքին իսկութիւնը ծածկող արտաքին աւելորդ տարրերու դէմ կը յարձակին, առանց կրօնային հաստատ ըսկրդրունքներ քանդել ու զելու, եւ անարժան է անոր համար որ իրենց ջանքերուն նպատակը աւելի՝ հաւատքին գեղեցկացումն ու բարձրացումն է, քան ջնջումը։ Գեղեցիկ մարմինի մը շնորհները ծածկուած, խաթարուած կը տեսնեն աններդաշնակ ու պուռոտ հագուստներու խճողմամբ մը, եւ կ'ուզեն այդ մարմինը մերկացընել՝ անոր իսկական եւ իր անպաճոյճ սլարդութեամբն իսկ շնորհալի գեղեցկութիւնը երեւան հանելու եւ ըմբռնել տալու համար։ Կրնայ ըսուիլ որ մարմինն արժէքը կը կորսնեն, մարմինն գեղեցկութիւնը կը ջնջեն։

Ճշմարիտ քննադատը նախ գործի մը ընդհանուր ձգտումը նկատի կ'առնէ, եւ յետոյ այդ ձգտումին իրականացման համար կիրարկուած միջոցները, Արմաշեաններու դժբաղդութիւնը սա եղաւ որ իրենց քննադատները, — թերեւս անոր համար որ մեծ մասամբ միակողմանի եւ որոշ հաշիւներով ու նկատումներով կաշկանդուած էին, — մի միայն իրենց կիրարկած միջոցներուն վրայ ինկան եւ անոնցմով մաքառեցան իրենց դէմ, առանց երբեք իրենց՝ նպատակը նկատի առնելու։ 'Նոյն իսկ յաճախ՝ զիրենք քիչ մը աւելի դատապարտելի ցոյց տալու համար, այդ նպատակը ծածկեցին, խեղդեցին, — ծէսերու դէմ կը յարձակին՝ սոսկ յարձակում մը միայն ըրած ըլլալու, հետեւաբար հաւատքը խաթարելու համար, — ըսին։ Այդ բաց թողուած նպատակը սակայն գեղեցիկ էր, քանի որ նոյն ինքն հաւատքի բարձրացման ու տոկունութեան կը ձգտէր. անկեղծ մարդ մը, որչափ ալ անդրալեռնական ու խաւարամիտ ըլլար, այդ նպատակին նկատառումէն մեկնելով՝ երբեք չպիտի կրնար Արմաշեաններուն անհաւատութեան պիտակ մը փակցնելու յանդգնութիւնը ունենալ։

Գալով միջոցներուն, կարելի էր քննադատել զանոնք, անշուշտ միշտ նպատակն ալ միասին առնելով, եւ այն ատեն՝ եղածը աղատ, անանուն անուանարկութիւն մը չէր դառնար այսպէս, այլ գաղափարի պարզ ու վայելուչ փոխանակութիւն մը, պատուաբեր երկու կողմին ալ, թերեւս օգտակար ու արդիւնաւէտ:

Օրինակի համար կրնային ըսել թէ հանդիսաւոր ուխտով մը կրօնքը իր բոլոր դաւանութիւններով, ծէսերով ու հաւատալիքներով ընդունելէ վերջ, ելլել զայն քննադատելը ուղղակի մեղանշում մըն է կրօնականի պարտաւորութեանց դէմ, եւ թէ ժողովուրդին աչքին կրնայ ձգել նոյն ինքն իրենց կոչումին բարոյական արժէքն ու բարձրութիւնը,—ինչ որ սխալ չպիտի ըլլար: Կրօնականի սքեմով ծածկուած եւ ուխտի մը նուիրականութեամբը կաշկանդուած կրօնի քննադատ մը՝ կրնայ անբնական չթուիլ լայնամիտ մարդոց, բայց երբ անդին կայ ժողովուրդ մը որ կրօնքի սահմանին մէջ իյնող ամէն երեւոյթ արտաքինէն միայն կը դատէ, քննադատին ընթացքը չի՞ կրնար անախորժ հետեւանքներ ունենալ: Կղերը՝ ժողովուրդին աչքին՝ իր կոչումով միայն գոյուածեան իրաւունք ունի. իր բարոյական նշանակութիւնը ժողովուրդին մէջ այնքա՛ն ատեն տեւական կը դառնայ, որքան ժամանակ որ հաւատարիմ կը մնայ զինքը տարբեր ու բարձր ցոյց տուող այդ կոչումին: Լայնախոհ մարդը կրնայ ուրիշ կերպ մտածել այդ պարագային՝ բայց անձկամիտ հասարակութիւնը ամէն բանէ առաջ պարտազանց պաշտօնեան պիտի տեսնէ կրօնքը քննադատող կրօնաւորին մէջ, ու պիտի դալթակղի: Ռժնան, եւ աւելի նոր ատեններու մէջ՝ Վիքթոր Շառպօնէլ, նախ ուխտն ու սքեմը թողած են, եւ յետոյ քննադատի գրիչը ձեռք առած. այնպէս՝ ինչ որ իրր քննադատութիւն կ'ընէին, հերետիկոսութեան հետ պիտի չփոթուէր, հետեւաբար պիտի կորսնցնէր իր յարգն ու նշանակութիւնը, եւ ծնունդ պիտի տար արգելիչ հակադդեցութիւններու՝ որոնք վերջ ի վերջոյ զինքը պիտի կաշկանդէին: Արքա Լուազիի օրինակը մէջտեղն է. քննապաշտ ու վերլուծիչ ֆրանսացի երէց մը՝ որ շատ առողջ մեկնութիւններ հրատարակեց Ս. Գրքին այլեւայլ հատուածներուն վրայ, եւ զոր Պապական վերին իշխանութիւնը քանի մը ամիս առաջ կանոնական պատժի ենթարկեց, Բանի որ կրօնականի սքեմը վրան է, ա՛լ չի կրնար շարունակել իր քննութիւնները. մինչեւ անգամ հրատարակած գիրքերը էնտէքսի ենթարկուած են այսօր կերպով մը՝ միեւնոյն բանն է որ տեղի կ'ունենայ Արմաշեաններուն համար. իրենց ընթացքը՝ տակաւ հերետիկոսութեան գոյնը կ'առնէ հասարակութեան աչքին:

Բայց այդ երեւոյթը պէտք է որ մեզ յուսահատեցնէ, Հասա-

րակութեան գոյացուցած ո՛ր եւ է մէկ սխալ կարծիքէն աւելի փոփոխական բան չկայ. կարելի է անոր դէմ մաքառիլ, զայն չըջել, եւ ինչ որ իր կրօնային զգացումներուն տեսակէտով խորթ կ'երեւար այսօր, վաղը իբր գեղեցիկ ու անարատ ընդունիլ տալ: Ուրեմն, փոխանակ կարգ մը անձնական դատապարտելի հաշիւներու սիրոյն այդ կարծիքին տարածման նպաստելու, պէտք է աշխատիլ որ ձուրի վիճակին մէջ մնայ. ձեւ չառնէ ու մեռնի. որովհետեւ, անգամ մըն ալ կրկնենք, կրօնքը պարզելու եւ հաւատքը աւելի խոր ու գիտակից դարձնելու նպատակը զօր ունին Արմաշեանները, գեղեցիկ է եւ ամէն համակրութեան արժանի: Պէտք է մոռնանք ու մոռցնենք միջոցներուն անպատեհութիւնը, ու կրօնքը բարձրացնող այդ նպատակը մէջտեղ դնելով անոր իրականացման գործակցինք:

* * *

Գլխաւոր դիտողութիւնը զոր կարելի է ընել Արմաշեաններուն համար, սա է որ իրենց այդ նպատակը հետապնդած առեւնին յաճախ ծայրայեղութեանց մէջ կ'իյնան ու գրեթէ առանց ուղելու, թերեւս առանց զգալու կը դաշին այն տեսակ հիմնական համոզումներու, որոնց խաթարումը անպայման կերպով կը վնասէ կրօնքին: Կ'ընդունինք որ աւելորդ, հետեւաբար անպէտ տարրեր միացած են կրօնքին, եւ թէ պէտք է վտարել զանոնք, քանի որ անոր ամբողջական յայտնութիւնը կը քողարկեն: Բայց այդ աւելորդ տարրերը յաճախ կրօնքին յարած են ա՛յնքան սերտիւ՝ որ չափ սպունգը կպած կ'ըլլայ իր խանձարուրը եղող ժայռին: Կարելի չէ սպունգը փրցնել իր ամբողջութեամբ. կա՛մ իրմէ մաս մը պիտի մնայ ժայռին վրայ, եւ կամ ժայռէն մաս մը պիտի փրթի իրեն հետ: Այսպէսով, այդ աւելորդ տարրերը քաշել փրցնել ուղելով, կա՛մ կրօնքին անհպելի եւ անձեռնմխելի մարմնէն կտոր մը մէկտեղ կը փրցնեն, եւ կամ իրենց վտարել ուզած տարրէն մաս մը կը թողուն անոր վրայ. առաջին պարագային՝ իրենց ըրածը պարզապէս վնասակար կը դառնայ, եւ երկրորդ պարագային ալ՝ անօգուտ. չէ՞ մի որ աւելորդ տարրի մը ո՛ր եւ է մէկ մասը ամբողջութեան չափ աւելորդ ու անպէտ է նորէն:

Այս դիտողութիւնը կ'ընենք գլխաւորաբար աչքի առջեւ ունենալով կարգ մը քննական ու վերլուծիչ յօդուածներ՝ զորս Արմաշեաններ հրատարակեցին կրօնային իրերու մասին: Մենք այդ յօդուածներուն ոգին չենք դատապարտեր, քանի որ կրօնքը պարզելու եւ հաւատքը աւելի խոր ու գիտակից դարձնելու միեւնոյն գեղեցիկ նպատակին կը ձգտին: Հոգ չէ, թող փոխանակ Ոսկերեանէն կամ ուրիշ ո՛ր եւ է սուրբ մը վկայութիւններ առնել է,

Ռընանի պէս անկայուն, յարափոփոխ ու մշտապէս էին ու չէին միջեւ տարուբերող մտքի մը, Ապէլ Հովյաքի պէս նիւթապաշտ ու ազատամիտ իմաստասէրի մը եւ կամ Էտուառ Շիւրէի պէս կրօնային ցնորքներու անձնատուր ու միակողմանի քննադատի մը գործերուն զիմեն։ Որչափ ատեն որ կրօնային վերին իշխանութիւնը խորթ չի տեսներ այդ դիմումները, անշուշտ մեզի չիյնար զանոնք մեղադրելու հոգը։ Բայց պէտք կը տեսնենք զիտել տալու թէ հոգեբանական վերլուծութեան, ոստայնը թել առ թել քակելու ուղղութիւնը որուն կը հետեւին, հաւատքի տեսակէտով կրնայ շատ հեռուները տանիլ թէ՛ զիրենք, եւ թէ իրենց գործերը կարգացող հասարակութիւնը։ Կրօնքը իբր խորհուրդ միայն կրնայ ապրիլ, զայն պարզելու փորձը այն ատեն միայն օգտակար կը դառնայ՝ երբ անոր խորհրդաւորութեան, աւելի ճիշդը՝ երբ անոր խնդրական, հետեւաբար՝ մեկնութեան անյարմար կէտերուն չի դպիր։ Որովհետեւ, ընդհանրապէս ամէնէն խնդրական ու անմեկնելի կէտերն են կրօնքին ամէնէն հիմնական սկզբունքները, եւ հաւատքի խարիսխները։

Ահա տեսակէտ մը՝ զոր կ'արժէ նկատի առնել, որովհետեւ մահու եւ կենաց խնդիր մըն է կրօնային իրերու տեսականութեան ու նշանակութեան համար։ Նկար մը՝ զոր իր անմեկնելիութեամբը գեղեցիկ, վեհ ու յարգանքի արժանի կը նկատենք, — օրինակի համար Աստուծոյ գաղափարը, — մեկնութեան նոյն իսկ աննշան փորձի մը չի յարմարիր, եւ առ յաւէտ կը կորսնցնէ իր շնորհն ու հմայքը։ Հաւատքի սիւներն ալ այդպէս իրենց անմեկնելիութեամբը գեղեցիկ են ու վեհ։ Քննական մեկնութիւնն ու հոգեբանական վերլուծումը իրենց գիտական ճշգրտութեան կը վերածեն զանոնք, ու կրնան խաթարել անոնց գեղեցկութիւնն ու վեհութիւնը։ Քանի որ կրօնքը անհրաժեշտ է մարդկութեան համար, թո՛ղ մնան այդ խնդրական կէտերը, անմեկնելի ու խորհրդաւոր ա՛յնպէս, ինչպէս յղացուեր ու պահպանուեր են։

Ուրեմն պէտք է շատ զգուշութեամբ շարժիլ կրօնային իրերու այդ հոգեբանական վերլուծումին մէջ։ պզտիկ անփութութիւն մը կրնայ եղծել կրօնքին անմեկնելի խորհրդաւորութիւնը՝ որ միակ ու գերագոյն թումըն է անհաւատութեան յորձանքին դէմ։ Աննշան ճեղք սը այդ թումըին վրայ՝ ջուրի ճամբայ մը կը դառնայ, եւ ալ անկէ անդին՝ յորձանքը հեշտիւ իր աւերը կը բանի այդ խրամէն՝ զոր հետզհետէ կը մեծցնէ, կը լայնցնէ մինչեւ որ թումըը տեղի տայ իր անեղ ճնշման տակ։ Միեւնոյնն է նաեւ մարդկային մտքին համար։ Ամենաթեթեւ տարակոյտ մը միեւնոյն ճեղքը կրնայ բանալ հաւատքի թումըին վրայ, եւ ճամբան հարթել անհաւատութեան, որ խրամ մը գտնելէն վերջ գիւրաւ կրնայ ամբողջ թումըը խորտակել։

ԱՐԱՄ ԱՆՏՈՆԵԱՆ

ԿԵԱՆՔՆ ՈՒ ՄԱՄՈՒԼԸ

(ԳՐՈՆԻԿ)

ԿԱՅՍԵՐԱԿԱՆ ՇՆՈՐՀՆԵՐ

ԿԻԼԻԿԻՈՅ Ս. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԸ

Կայս. բարեհաճ Իրատէ մը արտօնած ըլլալով Կիլիկիոյ Վեհաշնորհ Կաթողիկոսին Պոլիս գալը, Ն. Ամենապատուութիւնը սեպտ. մէկին մեկնեցաւ Հալէպէն, եւ Մէրսին - Իսկէնտէրուհի ճամբով սեպտ. տասնին հասաւ Իզմիր, ուր արժանի ընդունելութեամբ մը պատուուեցաւ: Իզմիրի երեւելիներէն բազկացեալ պատգամաւորութիւն մը, ի գլուխ ունենալով Պատր. Փօխանորդ Տ. Դանիէլ վարդապետը, բարի գալուստ մաղթեց իրեն, եւ այդ առթիւ՝ ծանօթ հրապարակագիր Գէորգ էֆ. Պուպլի ուղերձ մը կարգաց Իզմիրի ամբողջ Հայ հասարակութեան կողմէ:

Ս. Կաթողիկոսին Պոլիս մուտքը, սեպտ. 14ին, շատ սիրալիր ու հանդիսաւոր եղաւ: Պատրիարքարանի կողմէ կարգուած մասնաւոր պատգամաւորութիւն մը, Գարամանեան էֆ.ի մէկ շոգեմակոյցով մինչեւ Լոյտի Մարիա Թերեզա շոգենաւը երթալով, բարի գալուստ մաղթեց եւ Ն. Ամենապատուութիւնը առաջնորդեց քարափ՝ ուր արդէն ստուար բազմութիւն մը հաւաքուած էր: Ն. Ամենապատուութիւնը իրեն հետեւորդ ունէր Հալէպ-Այնթապի Առաջնորդ Տ. Կարապետ Մ. վարդապետը, Տ Վաղարշակ վարդապետ Արշակունին, Մանուկ սարկաւազը, եւ Իսկէնտէրուհի երեւելիներէն Գառնիկ էֆ. Գույումճեան: Վեհ. Կայսրը, բարեհաճած էր հրամայել որ Իր Անձնական Գանձէն հոգացուին ճամբորդութեան ծախքերը:

Քարափ ելլելէն անմիջապէս վերջ, Ն. Ամենապատուութիւնը կառքով Մայր Եկեղեցի ուղղուեցաւ, ուր գոհաբանական աղօթքներ ըրաւ Վեհ. Կայսեր արեւշատութեան համար, եւ շնորհակալութիւն յայտնեց իրեն եղած ընդունելութեան մասին: Յետոյ առաջնորդուեցաւ Երուսաղէմատուն, ուր Տ. Գէորգ Սրբազան ամէն պատրաստութիւններ տեսած էր, վայելուչ կերպով պատուասիրելու համար Սրբազան հիւրը որ Պոլիս գտնուած միջոցին Երուսաղէմատուն միայն պիտի մնայ: Ն. Ամենապատուութիւնը հոն ընդունեց Ս. Պատրիարքին այցելութիւնը եւ ուրախ ու համակիր տեսակցութենէ մը լիբժ փոխադարձ այցելութիւն տուաւ անոր, Պատրիարքարանի մէջ: Իրիկուան, ընկերակցութեամբ Ս. Պատրի-

արքին, Երուսաղէմի Պատր. Փոխանորդ Սրբազանին եւ եկեղեցական ու աշխարհական ուրիշ հետեւորդներու, Կայս. Պալատ գնաց եւ ջերմաջերմ մաղթանքներ ըրաւ Ն. Կ. Վեհափառութեան արեւշատութեան համար: Կայս. Պալատան Ա. սենեկապետ Բարձր. Հաճի Ալի փաշա, Ս. Կաթողիկոսին երախտագիտական ու հաւատարմական զգացումները մատոյց յոտս Վեհ. Սուլթանին որ Կայս. Պալատան Ա. քարտուղար Բարձր. Թահսին փաշայի միջոցաւ բարեհաճեցաւ իր Կայս. գոհունակութիւնը յայտնել: Ս. Կաթողիկոսը, կրկին եւ կրկին բարեմաղթութիւններ ընելով Վեհ. Սուլթանին արեւշատութեան համար, վերադարձաւ Երուսաղէմատուն:

Ինչպէս յայտնի է, Կիլիկիոյ շնորհազարդ Կաթողիկոսը 1849ին ծնած է Խարբերդի Եղեգի գիւղին մէջ: Եպիսկոպոս ձեռնադրուած է 1885ին, Կաթողիկոս ընտրուեցաւ 1902 հոկտեմբեր 12ին: Վերջին անգամ Կ. Պոլիս եկած էր տասերկու տարի առաջ, ի դարձին Ս. Էջմիածնէ, ուր իբր պատգամաւոր մասնակցած էր արդի Ս. Հայրապետին ընտրութեան: Բարձրահասակ, ջղուտ, առոյգ ու թուխ՝ կատարեալ համակրութիւն մը կը ներշնչէ մասնաւորաբար իր անոյ լեզուով եւ ժպտալից դէմքով: պարզ ու վայելուչ շնորհալիութեամբ մը կը տանի իր պաշտօնին բարձրութիւնը, պատկառազօր ա՛յնպէս, ինչպէս եղած են մեր հին եկեղեցականները:

* * * Սեպտ. 17ի ուրբաթ օրը, Սէլամըքի հանդէսէն վերջ, Ն. Ամենապատուութիւնը պատիւ ունեցաւ Վեհ. Սուլթանին ներկայանալու, եւ արժանացաւ Կայսերական Բարձր գնահատման, ինչպէս նաեւ Ա. կարգի Օսմանիյէ պատուանշանի: Այդ բարեգէպ առթիւ, Տ. Սահակ Կաթողիկոս կարդաց երախտագիտական Ուղերձ մը, որով իր եւ իր հօտին հաւատարմական զգացումներն ու սրտաբուղի բարեմաղթութիւնները մատոյց յոտս Կայս. Գահոյից: Վեհ. Սուլթանը բարեհաճեցաւ հետեւեալ կերպով պատասխանել Ն. Ամենապատուութեան Ուղերձին.

«Հաւատարմական յայտարարութիւններէդ յոյժ գոհ եմ: Արեւդէն լսած էի, եւ Հալէպի կուսակալն ալ ծանուցած էր քու անձնութիւնդ, եւ քու ժողովրդեանդ տուած բարի խորհուրդներդ ու խրատներդ: Ինչպէս իմ հաւատարմիս՝ Պատրիարքին՝ «ուղղամտութիւնը, այնպէս ալ քու ուղղամտութիւնդ իմ Կայսերական գոհունակութեանս արժանացած է: Վստահ եմ որ պիտի չարունակես նոյն ուղիդ շաւղին մէջ, եւ բարի խրատներ չարուսնակ պիտի տաս ժողովուրդիդ: Բոլոր ժողովուրդիդ հաղորդէ իմ «Կայսերական գոհունակութիւնս եւ բարեւներս»:

Նոյն օրը, Ս. Կաթողիկոսին ընկերակցած էին Ս. Պատրիարքը, Պոլսոյ եւ Երուսաղէմի Փոխանորդ Սրբազանները, Տ. Կարապետ, Խապահան Տ. Ներսէս, Պապեան Տ. Եզնիկ եւ Տ. Վաղարշակ վարդապետները, Մանուկ սարկաւազ, Ա. գործակատար Արիս էֆ. Ֆէսճեան եւ Գառնիկ էֆ. Գույումճեան։ Ս. Կաթողիկոսին Կայս. Պալատ գտնուած միջոցին, Բարձր. Թահսին փաշա հաղորդեց թէ վեհ. Սուլթանը բարեհաճած է Ն. Ամենապատուութեան հետեւորդ եկեղեցականներու եւ աշխարհականներու շնորհել Օսմանիյէ ու Մէճիտիէ պատուանշաններուն զանազան կարգերն ու աստիճաններու Մասնաւորաբար Ա. կարգի Մէճիտիէ պատուանշան շնորհուած է Պոլսոյ Պատր. Փոխանորդ Տ. Գաբրիէլ եպիսկոպոս Ճէվա-հիրճեանի, եւ Բ. կարգի Մէճիտիէ պատուանշան՝ Երուսաղէմի Պատր. Փոխանորդ Տ. Դէորդ եպիսկ. Երէցեանի։ Նաեւ Իւլայի Բ. աստիճան՝ Պատրիարքարանի Ա. գործակատար Վսեմ. Արիս էֆ. ի Մեր խնդակցութիւններն ու շնորհաւորութիւնները՝ Կայս. այս Բարձր Շնորհներուն արժանանալուն համար։ Կայսերական այս բարեհաճ ընդունելութեան լուրը Կիլիկիոյ թեմականներուն հեռագրուած ըլլալով, բովանդակ ժողովուրդը խուռներամ եկեղեցիները լեցուեր եւ սրտագին բարեմաղթութիւններ ըրեր է վեհ. Սուլթանին արեւչատութեան համար։ Քանի օրէ ի վեր Կիլիկիոյ բոլոր թեմերէն, գաւառային առաջնորդներէ, ինչպէս նաեւ եկեղեցական ու աշխարհական ծանօթ անձնաւորութիւններէ շնորհաւորական հեռագրեր կը հասնին Երուսաղէմատուն, եւ խնդակցութիւն կը յայտնեն Ս. Կաթողիկոսին՝ Կայս. Շնորհաց արժանանալուն առթիւ։ Ն. Ամենապատուութիւնը այդ առթիւ ընդունեց նաեւ Կեդր. Վարչութեան անդամներուն, պետական պաշտօնատարներու, կրօնական դասուն, աշխարհական երեւելիներու, ինչպէս նաեւ մայրաքաղաքիս բոլոր քրիստոնեայ հասարակութեանց հոգեւոր պետերուն կողմէ Երուսաղէմատուն ղրկուած ներկայացուցիչներու շնորհաւորութիւնները։

* * Ս. Կաթողիկոսը, սեպտ. 18ին, ընկերակցութեամբ Ս. Պատրիարքին, Տ. Դէորդ Սրբազան Երէցեանի, Տ. Կարապետ վարդապետի, Ա. գործակատար Արիս էֆ. ի եւ Գույումճեան Գառնիկ էֆ. ի, Բ. Դուռը երթալով այցելութիւն տուաւ Մեծ. Եպարքոս Բարձր. Ֆէրիտ փաշայի, Ներքին գործոց նախարար Բարձր. Մէմ. Բարձր. Ֆէրիտ փաշայի, Ներքին գործոց նախարար Բարձր. Թէվֆիզ փատուն հաշայի, Արտաքին գործոց նախարար Բարձր. Սայիտ փաշայի Նոյն շայի, Պետական Խորհրդոյ նախագահ Բարձր. Սայիտ փաշայի օրը այցելեց նաեւ Դատական գործոց նախարար Բարձր. Ապտիւր-րահման փաշայի, եւ Վսեմ. Միւսթէշարին, ինչպէս նաեւ Կրօնից տեսուչ Վսեմ. Զիվէր պէյի։ Եւ շնորհ օրը, ընկերակցութեամբ Տ.

Գէորգ Սրբազանի, Տ. Կարապետ վարդապետի, Ա. գործակատար էֆ.ին եւ Գույումճեան էֆ.ի, այցելեց Բարձր. Շէյխ-իւլ-Իսլամ էֆ.ին. Սպարապետ Բարձր. Րիզա փաշայի, Կրթական նախարար Բարձր. Հաշիմ փաշայի, Տէֆթէրխանէի վերատեսուչ Բարձր. Ձիյա փաշայի, Էվզաֆի նախարար Բարձր. Թուրխան փաշայի եւ Ոստիկանութեան նախարար Բարձր. Շէֆիգ փաշայի Բոլոր այս բարձրաստիճան նախարարները շատ սիրալիր ու յարգական ընդունելութիւն մը բրին Ն. Ամենապատուութեան, եւ զինքը շնորհաւորեցին՝ Կայս. շնորհներու արժանացած ըլլալուն համար։ Ս. Կաթողիկոսը այցելեց նաեւ Եւմովական եւ Հանրագումար Շինութեանց նախարարներուն, բայց Նոցին Բարձրութիւնները իրենց պաշտօնատեղին գտնուած չըլլալով, իր այցաքարտը թողուց։ Բոլոր նախարարներն ալ փոխադարձաբար իրենց այցաքարտերը զրկեցին Երուսաղէմատուն՝ Ն. Ամենապատուութեան։

* * * Որոշուած է Մայր եկեղեցւոյ Ս. Խաչի տաճարին աջակողմեան դասուն մէջ կանգնել Կիլիկիոյ Վեհաշնորհ Կաթողիկոսին Աթոռը։ Ն. Ամենապատուութիւնը՝ եկեղեցի իջած օրերը, ժամերգութեանց պահուն հոն պիտի կանգնի, եւ եթէ պատարագել ուղէ՝ զգեստաւորուած պիտի առաջնորդուի Մայր Տաճարը։ Մանգումե՝ հետեւեալ տեղեկութիւնները կը հրատարակէ հայրապետական Աթոռին նկատմամբ. — «Գեղարուեստական խիստ նուրբ եւ թանկագին կերտուած մըն է, հանգուցեալ Գաղաղ Ամիրայի առատաձեռնութիւններէն, որ կը մնար Մայր եկեղեցւոյ գանձարանին մէջ, եւ որ նորոգուեցաւ այս առթիւ։ Երկու մէթր բարձրութիւն ունի Աթոռը, որ զրուագուած է ամբողջ ու ոսկեգոծուած։ Յատկը կահաւորուած է մետաքսապատ թաւիչով։ Երկու յենարաններուն վրայ՝ ճիշդ Ս. Կաթողիկոսին ձեռքը կռթնցնելիք տեղը, մէյ մէկ գունտ կայ ոսկեգոծ, նոյնպէս ալ կռնակի յենարանին աջ ու ձախ կողմերը երկու գունտեր։ Կռնակի յենարանին ճիշդ կատարը կը փայլի ոսկեքանդակ Կաթողիկոսական չաթալ թաղը, չրջապատուած նկարագեղ եմիփորոնէ մը. իսկ չաթալ թագը կը պննն Հովուապետական Ասան եւ օձագլուխ գաւաղանը։ Հնագէտ մը Մայր եկեղեցի այցելութեան առթիւ 300 ոսկի. գնահատած է այս Աթոռը։ Իսկ Կաթողիկէն հետեւեալ կերպով կազմուած է. Հայրապետական Աթոռին չորս կողմը չորս սիւներ հաստատուած են, որուն աջ ու ձախ կողմերը 2,80 մէթր բարձրութեամբ, երկու գեղակերտ եւ ոսկեգրուագ փեղկեր զետեղուած են, ճիշդ ծայրը վեր առնուած վարագոյրի ձեւով, որուն ծոպերը մասնաւոր չքեղութիւն մը կու տան։ Այս չորս սիւններուն ու երկու փեղկերուն վրայ զետեղուած է քառակուսի գլուխ մը 1,22 մէթր լայն»

քով: Իւրաքանչիւր քառակուսին գլուխը մէյ մէկ փոքրիկ կաթողիկէներ կան. իսկ կեդրոնին վրայ գետեղուած է իջման տեղի գմբէթին արեւելեան ձեւովը, գմբէթ կաթողիկէ մը, որուն գագաթը կը փայլի չքեղ խաչ մը: Կաթողիկէն ունի ութը խորանաձեւ ղաֆաներ, որոնք ալ աւելի վեհաւթիւն մը կուտան անոր ընդհանուր կաղաւաթին, Կաթողիկէին գոյնը կաթնաթոյր է եւ ոսկեզօծ: Գետինէն մինչեւ խաչին գլուխը բարձրութիւնն է 4½ մէթր. իսկ պատուանդանները, որոնց վրայէն Աթոռ պիտի բարձրանայ Ս. Կաթողիկոսը, երեք աստիճանէ կը բաղկանան»:

Սուրհանդակ ալ հետեւեալը կը գրէ Ս. Կաթողիկոսին հովուապետական գաւազանին համար. — «80-90 տարուան հնութիւն մըն է, եւ նուիրուած է Սոյ վանքին՝ յաւերժայիշատակ Գաղէզ Յարութիւն ամիրային կողմէ: Այդ գաւազանը, համակ արծաթեայ, ոսկեզօծ եւ գեղակերտ է. Վրան գունտ մը կայ, եւ շուրջը կը պատկերացնէ Ս. Երրորդութիւնը, առանձինն առանձինն, որոնց շուրջը նկարուած են բազմաթիւ հրեշտակներ գեղակերտ: Դժբաղդաբար այդ գաւազանին մէջի փայտը կոտրած ըլլալով, Պոսոյ մէջ պիտի նորոգուի: Ս. Կաթողիկոսը առաջին առթիւ եկեղեցի իջնելուն՝ պիտի կրէ այդ Հովուապետական գաւազանը»:

* * * Տ. Սահակ Կաթողիկոսի Պոլիս գտնուիլը առիթ մը պիտի ըլլայ որ կարող ազգայիններ նիւթապէս ալ օժանդակեն կիլիկիոյ կաթողիկոսական Աթոռին, որ նիւթական շատ անցուկ կացութեան մը մէջ կը գտնուի: Արդէն իսկ քանի մը նախնական խոստումներ եղած են Ն. Ամենապատուութեան, խոստումներ զորս կը յիշատակենք հոս, մաղթելով որ գործադրութեան ղրուին ու մանաւանդ օրինակ դառնան ուրիշ ազգայիններու. — Այսպէս՝ Տատեան բարեյիշատակ Պօղոս Պէյի որդին՝ Յակոբ Պէյ, Այ-Սթէֆանոյի մէջ ունեցած մէկ ընդարձակ ագարակը պիտի կտակէ եղեր Սոյ վանքին, Վսեմ. Արիկ էֆ. Ունճեան խոստացեր է կարեւոր գումար մը նուիրել՝ Կիլիկիոյ Կաթողիկոսական Աթոռին կրթական մարմնէն: Թօփալեան՝ Տ. Սահակ Կաթողիկոսի ժամանման առթիւ Մարիա-Թերեզա շոգեւորուելով, պատրաստակամութիւն յայտնել է տարեկան 120 ոսկի գումար մը յատկացնելու Կիլիկիոյ թեմերուն կարօտ վարժարաններուն:

* * * Սեպտ. 23ին՝ Տ. Սահակ Կաթողիկոս՝ իրեն նկատմամբ ցոյց տրուած կայս. Բարձր համակրութեան համար շնորհակալութիւն յայտնելու նպատակով, կայս. Պալատ գնաց եւ ընդունուեցաւ Ա. Քարտուղար Բարձր. Թահսին փաշայի կողմէ, որուն միջոցաւ արժանազաւ կայս. բարեւանքներու եւ մեծարանքներու Ն. Ամեն

նապատուութեան կ'ընկերանային Տ. Գէորգ եպիսկ. Երէցեան եւ Գառնիկ էֆ Գուլումճեան, Ն. Ամենապատուութիւնը ծանոյց թէ իր՝ Վեհ. Սուլթանին կողմէ ընդունելութեան արժանացած ըլլալը մեծ ուրախութիւն պատճառած է բոլոր Կիրիկիոյ թեմօրէից ժողովրդեան եւ թէ աղօթքներ եղած են Ն. Կայս. Վեհափառութեան արեւշատութեան համար, Բարձր. Թահսին փաշա շատ սիրալիր ընդունելութիւն մը րրաւ Ս. Կաթողիկոսին, եւ յայտնեց Վեհ. Սուլթանին գոհունակութիւնը:

* * * Այս կիրակի, 26 սեպտ., Ն. Ամենապատուութիւնը իր առաջին քարոզը պիտի խօսի Մայր Եկեղեցւոյ մէջ:

Երկու մասեր՝ Բագրեւանդեան Սահակ եպիսկ. եւ Ահարսն վարդապետ. — Հայ երգչի մը ձեռնարկը. — Վէնսան «Էմեֆի եւ հայ եկեղեցական երաժշտութիւնը. — Մասիա»ի արժանութեան փոխանցումը. — Երգիչ Բարսուղարեան. — Պարսկահայեր. — Շուշիի բեմական դարոցին վերաբացումը. — Էջմիածնայ Սիմօղը. — Հապէտիստանի Հայերը. — Մարգրիտի վաճառականութիւնը եւ Հայ կին մը. — Պօղոս Նուպար փառալի նոր մեքենան:

Այս սեպտ. 5ին Վանայ մէջ վախճանեցաւ Վանայ Պատր. Փոխանորդ եւ Լիմ անապատի վանահայր Բագրեւանդեան Տ. Սահակ եպիսկ. Հանգուցեալ Սրբազանը գրեթէ կենսագրութիւն չունի: 65 տարեկան էր, եւ ձեռնադրուած էր Վանայ ծանօթ Տ. Պօղոս եպիսկոպոսէն: Պարբերաբար առաջնորդական տեղապահի պաշտօններ վարած էր Վանայ մէջ, եւ 7-8 տարի առաջ ալ, Պոլիս գտնուած միջոցին, քարոզիչ նշանակուած էր Նաոր Գաբուրի անփառունակ թաղին: Եպիսկոպոս ձեռնադրուած էր 1902ին, Ամասիոյ Առաջնորդ Տ. Արիստակէս Սրբազանի հետ: Աւելի վանականի քան վարչագէտ պաշտօնեայի կոչումը ունէր արդէն: Ուղղամիտ եւ անշահախնդիր եկեղեցական մը, բնաւորութեամբ ու կամքով տկար աշխատի, որչափ որ էր ու միայն ֆիզիքապէս Հայրական ներողամտութիւն մը, եւ մարդու գէշ չըսելու, իր նմաններուն վնաս չհասցնելու համար ցոյց տուած ծայրայեղ զգուշաւորութիւնը զինքը շատ թոյլ տեղապահ մը ըրած էին: Ատոր փոխարէն՝ պատուական վանահայր մը եղած է որչափ Մեծօփայ, աշխատի ալ Լիմ անապատին մէջ, եւ յաջողած է տեւական խաղաղութիւն մը ու ներգաշնակութիւն մը հարկեցուցիչ դարձնել իր իրաւասութեան ենթակայ միաբաններուն մէջ:

×

Երուսաղէմի վանքին վաղեմի միաբաններէն Տ. Ահարոն վարդապետ որ հանգուցեալ Վանեցի Տ. Երեմիա եպիսկոպոսէն ձեռք

նադրուած էր մօտաւորապէս 20 տարի առաջ, այս ամսուան 5ին վախճաններ է Ս. Յակոբեանց վանքին մէջ, Նշանակելի գործունէութիւն մը չէ ունեցած: Միայն քանի մը տարի հիւրընկալի պաշտօն վարած է:

×

Կովկասահայ երգիչ Պ. Գէորգ Ամիրեան Բարիզի մէջ երաժշտական հրատարակութեանց տուն մը բացեր է, մասնաւորաբար արեւելեան ազգերու երաժշտութիւնը Եւրոպայի ծանօթացնելու, եւ նոր հեղինակները քաջալերելով անոնց գործերուն հրատարակութիւնը զիրացնելու համար: Պ. Ամիրեան բնիկ Թիֆլիսցի է եւ Գէորգեան ճեմարանի աշակերտած է: Կանուխէն երաժշտութեան սէր ունենալով, Գէորգեան ճեմարանի փակումէն վերջ Եւրոպա կ'անցնի եւ նախապէս Միլանի Գոնէրովսթուարին մէջ յաջող շրջան մը բոլորելով կը մեկնի Բարիզ՝ ուր երաժշտագէտ Տիկին Բ. Վիարտօի կ'աշակերտէ ամբողջ երեք տարի: Պ. Ամիրեան իբր երգիչ բաւական լաւ անուն մը չահած է Բարիզի մէջ եւ յաճախ կ'ընդունուի Ֆրանսական ոստանին ամէնէն բարձր սալօններուն մէջ՝ իր արուեստը ի գործ դնելու համար: Նուագահանդէս մը տուած է Բլէյէլի սրահին մէջ, իրեն աջակից ունենալով Օբէրայի թատրոնին հռչակաւոր երգչուհին՝ Ռօզ Գարոնը, եւ Նշանաւոր դաշնակահար Պ. Լուի Տիէմէրը: Ֆրանսական մամուլը, մասնաւորաբար Լը Մօնտ Միւզիքալ, Մենեսքրիլ եւ Ֆիկառօ, շատ դնահատական տողեր նուիրած են իրեն:

×

Բրօֆ. Գալֆանան՝ անցեալ ամիս, Բարիզի Պօտինէէն թատրոնին մէջ, ծանօթ երաժշտագէտ Վէնսան տ'Էնտիի պատուակալ նախադասութեամբ եւ երաժշտաբան Պ. Էօթէն տը Սօլիէրի նախագահութեամբ բանախօսութիւն մը կատարած էր Հայ եկեղեցական երաժշտութեան մասին: Այդ առթիւ՝ Վէնսան տ'Էնտի որ բրօֆ. Գալֆանանի վարպետն է, իրեն ուղղեր է նամակ մը՝ որուն մէջ շատ համակիր լեզուով մը կը խօսի Հայ եկեղեցական երաժշտութեան մասին, ու կը յայտարարէ թէ մասնաւոր հանգիստութիւն մը կայ Հայ. Եկեղեցւոյ նախնական մեղեդիներու եւ Ֆրանսական կրօնային երգերուն միջեւ: Վէնսան տ'Էնտի՝ այս հանգիստութեան պատճառ ցոյց կու տայ երկու երաժշտութիւններուն ալ միեւնոյն սկզբունքէն՝ այսինքն կրօնական հաւատքէն բղխած ըլլալը, եւ ջերմապէս կը շնորհաւորէ բրօֆ. Գալֆանանը՝ Հայ գեղարուեստին նուիրուած այդ բանախօսութեան համար: Սուրհանդակէն կը տեղեկանանք տակաւին թէ Ռեվիւ Միւզիքալ (յուլիսի թիւ), Լը Քոուսիէ Միւզիքալ (յուլիս 15ի թիւ), Լը Մօնտ

Միւգիբայ (յունիսի 30), Բարիգէր Ձայթունկ (յունիս 13) եւ Ռեվիւտը Պիէն (յունիսի թիւ) գովեստով եւ համակրութեամբ յիշատակեր են բրօֆ. Գալֆանեանի բանախօսութիւնը:

×

Կայսերական բարեհաճ Իրատէով, Մասիսի արտօնութիւնը փոխանցուեցաւ հանգուցեալ Կարապետ էֆ. Իւթիւճեանի որդւոյն, Տօգթ. Նզուարդ էֆ. Մասիսի Մեր խնդակցութիւնները:

×

Ծանօթ երգիչ Ս. Բարխուդարեան որ նշանաւոր երաժշտագէտ Օրտէզի կ'աշակերտէր Միլանի մէջ, իր երաժշտական ուսումը աւարտելով Կովկաս վերադարձեր է եւ նուազահանգէսներ պիտի տայ Թիֆլիսի, Երեւանի, Աղեքսանդրապօլի, Կարսի, Գանձակի եւ Պաթումի մէջ:

×

Սուրհանդակէն կը տեղեկանանք թէ Սալմաստէն (Պարսկաստան) քանի մը տասնեակ Հայ գաղթականներ գացեր հաստատուեր են Ռուսիա, Վօլկա գետին մօտ գտնուող Ջարիցին քաղաքը՝ ուր 150-160 Հայեր կան հիմայ ու կը զբաղին վաճառականութեամբ: Նորեկները փոքր առեւտուրներով, ինչպէս լեմոն, նարինջ եւ մրգեղէններ ծախելով հետզհետէ կը յառաջանան: Կան 5-6 Հայ առեւտրական տուններ որոնք մինչեւ 200,000 ռուբլիի նիւթական կարողութիւն ունին եւ մասնաճիւղեր կը պահեն ուրիշ քաղաքներու մէջ: Յաւալի կէտը հօն է որ շրջակայ տարրերու սովորութիւնները իւրացնելով հետզհետէ կը խորթանան. չատերը՝ նոյն իսկ իրենց մայրենի լեզուն կը մոռնան: Ունին ուսեալ քահանայ մը՝ որ 18,000 ռուբլի ծախքով եկեղեցի մը կառուցանել կու տայ: Ջարիցինի կլիման վատառողջ ըլլալով, Հայերը անձնապէս տկար են, մէկ քանին ալ թօքբախտէ մեռեր են:

Դարձեալ Սուրհանդակէն կը տեղեկանանք թէ Կալկաթայի մէջ ապրող Զուղայեցի Հայ մը մտադրութիւն յայտներ է հիւանդանոց մը հաստատելու Նոր Զուղայի մէջ՝ որուն շրջակաները օրէ օր կը տարածուին տարափոխիկ հիւանդութիւններ, ինչպէս ծաղկախտն ու կեղծմաշկը, գլխաւորաբար գիւղացւոց տգիտութեան եւ աւելորդապաշտութեանց պատճառաւ:

×

Թիֆլիսէն սեպտ. 6 թուով կը գրեն Բիւզանդիոնի թէ ներքին գործոց նախարարութեան արտօնութեամբ, վերաբացուեր է Շուշիի փակեալ թեմական դպրոցը:

×

Էջմիածնայ Սինդիկն անդամներէն Տ. Մակար եպիսկ. Բար-

խուդարեան եւ Տ. Մխիթար Վրդ. Տէր Մկրտիչեան տկարութեան պատճառով Սինօդի անդամակցութենէ հրաժարած ըլլալով, բարձրագոյն հրամանով ընդունուեր է իրենց հրաժարականը։ Սինօդի անդամ նշանակուեր են Տ. Յովհաննէս եպիսկ. Շիրակունի, Տ. Յուսիկ Վրդ. Զօհրապեան, Տ. Մատթէոս Վրդ. Մարտիրոսեան եւ Տ. Բարդէն Վրդ. Աղաւելեան.

×

Պատրիարքարանէն տեղեկութիւն կու տան թէ Հապէշիստա-նի ազգայինները խնդրագրով մը դիմած են Ս. Պատրիարքին, խնդրելով որ իրենց հոգեւոր հովիւ մը զրկէ Ազգ. Պատրիարքա-րանը։ Խառն ժողովը նկատողութեան առած է այս խնդիրը։

×

Բարիդի «Լը Մօնտ Մօտէն» պատկերազարդ հանդէսը, իր վերջին թիւերէն մէկուն մէջ մասնաւոր յօդուած մը նուիրած է այն ինքնաշարժ հերկիչ մեքենային՝ զոր Պօղոս փաշա Նուպար հնարած էր։ Այդ յօդուածէն կը տեղեկանանք թէ Պօղոս փաշայի մեքենան գլխաւորաբար հողը փոխացնելու յատկութիւնը ունի, ինչ որ մեծապէս օգտակար է երկրագործութեան։ Քրքրուած եւ լաւ փոշի դարձած հողը պզտիկ պարապ միջոցներ կ'ունենայ՝ որոնք կրնան օգտով ու ջուրով լեցուիլ եւ նիթրական խմորումներու գործունէութեան նպաստել։ Պօղոս փաշա՝ երկար տարիներէ ի վեր կ'աշխատէր այդ մեքենային վրայ՝ որուն մէկ մանրանկարը զրկած էր 1900ի ցուցահանդէսին, եւ որ, միջազգային քննիչ մասնախումբի մը ներկայութեան փորձուեցաւ Պանեօի դաշտին մէջ ու գոհացուցիչ արդիւնքներ տուաւ։ Անկէ առաջ ալ՝ հնարիչը Գահրէի իր քամպակի արտերուն մէջ փորձեր ընելով համոզուած էր թէ մեքենային կէս օրուան մէջ տուած արդիւնքը, բացի ուրիշ առաւելութիւններէ, սովորական արօրներու տասնըվեց օրուան արողիւնքին կը համապատասխանէ։ Այդ փորձերու միջոցին, հասկըցուած էր նաեւ թէ մեքենան պէտք եղածին չափ թեթեւ չէ եւ հարկ ծագած էր կարգ մը փոփոխութեանց՝ որոնք կատարուած են արդէն։ Մեքենան հիմայ՝ նորագոյն յատակագծով մը պատրաստուած է, եւ կատարուած փորձերը ցոյց կուտան թէ զգալի առաւելութիւններ ունի իր նախորդին վրայ։ Վերոյիշեալ հանդէսին մէջ՝ այդ փորձերուն արդիւնքին վրայ հետեւեալ տողերը կը գտնենք. — «Միջակ հողերու վրայ կրցաւ մէկ երկվայրկեանի մէջ 20—30 սանթիմէթր յառաջանալ, 25—30 սանթիմէթր խորութեամբ փոս մը փորելով։ Եթէ, միջին հաշուով, մէկ երկվայրկեանի մէջ 25 սանթիմէթր արագութիւն մը հաշուենք, ուրեմն մէկ ժամուան մէջ մեքենան պիտի կրնայ 2000 քառակուսի մէթր մակերեսով

ուենցող հող փոշիացնել, նկատի առնելով նաեւ դադարները, և դաշտին ծայրը հասած ատեն՝ մեքենային ետ դառնալէն առաջ եկած ժամանակի կորուստը: Եթէ միւս կողմէ հաշուի առնենք հողին փոշիացման անվիճելի առաւելութիւնները, դիւրաւ կրնանք հետեւցնել թէ Պօղոս փաշայի գիւտը մեծ կարեւորութիւն ունի բոլոր երկիրներու երկրագործութեան համար:»

×

Թուրքիոյ մարգրտի վաճառականութեան նուիրուած յօդուածէ մը՝ զոր Բիւզանդիոն հրատարակած էր իր սեպտ. 13ի թուով, կր տեղեկանանք թէ Հայ կին մը՝ Տիկին Կիւլիւկ Մէհտէրեան, երեսուն տարիէ ի վեր ի գործ կը դնէ եղբր մարգրտ շարելու եւ զերձանէ անցընելու արհեստը որ մասնաւոր մշակութիւն ու խնամք կը պահանջէ: Տիկին Մէհտէրեան մեծ վարպետութիւն մը ձեռք բերած ըլլալով միշտ կը փնտռուի եղբր հայ-լայֆի պատկառնող տուններէ:

ՄՈՒՐԱԿ

«ՄԱՂԻԿ»Ի ՇՈՒՐՁԸ

Նիւթերու առատութեան պատճառաւ ստիպուեցանք յաջորդ թիւին յետաձգել նախնի ծովամարտերու նուիրուած յօդուածին և «Անհաւատը» վիպակին շարունակութիւնը:

Յաջորդ թիւերով պիտի հրատարակենք գրախօսականներ՝ Մուշեղ վարդապետի «Դրուագներ»ուն, Սմբատ Դաւթեանի «Ճաշակ»ին, Օր. Մանի Արապեանի երկու վիպակներուն («Իր իտէալը» եւ «Ֆրանսին»), Բժիշկ Վահան Արծրունիի գործերուն եւ Մ. Ա. Պարսամեանի «Անըջանքին» վրայ, որու մասին Աղեքս. Փանոսեան այնքան սրամիտ եւ էական գիտողութիւններ ըրած է արդէն ոտանաւորով մը՝ զոր այս թիւին մէջ հրատարակած ենք: Իր գիտողութիւնները, ինչպէս զիտել տուած ենք խմբագրական ծանօթութեամբ մը, կրնան պատշաճիլ ամէն սկսնակ ու մանաւանդ երիտասարդ բանաստեղծի:

«Մաղիկ» միշտ պիտի յիշատակէ եւ մասնաւոր գրախօսականներու առարկայ պիտի դարձնէ այն գիրքերը՝ որոնցմէ երկու օրինակ կը շրկուի խմբագրութեան:

Պ Ա Լ Ք Ա Ն

Առանձնաշնորհեալ Ազգային Ապահովագրական Հնկերութիւն

Ի Ս Օ Ֆ Ի Ա

Դրամագլուխ 7,500,000 Քր.

Դրամատունք ընկերութեան՝

Պուլկար Ազգ. Դրամատուն՝ Սօֆիա, Անգլեւաւստրիական Դրա-
մատուն՝ Լոնտոն, Տոյչէ Պանք՝ Պերլին, Օսմ. Կայս. Դրամատուն՝

Բարիզ, Քրէտի Լիոնէ՝ Կ. Պոլիս:

2—10

Գործակալութիւնք Թուրքիոյ գլխաւոր քաղաքներուն մէջ

Հնդկ. Ներկայացուցիչ Թուրքիոյ Ա Ր Շ Ա Կ Ո Ւ Ն Ճ Ե Ա Ն.

Կ. Պոլիս, Ղալաթիա, Պանք Օթոմանիւն դէմ, Թաշթապրուն խան

ԿՐԱՄՈՅՈՆ նորահար միակ

գործին խօսող եւ երգող ճիշդ

քնական ձայնով շինուած ԿՐԱ-

ՄՈՅՈՆԻ ԱՆԱՆՈՒՆ ՀՆԿԵ-

ՐՈՒԹԵԱՆ Կողմէ: ԿՐԱՄՈՅՈՆ

իր կեղծերէն կը զանազանուի

այնու որ կատարելապէս կ'ար-

տադրէ մարդուն քնական ձայ-

նը: Կրամոօնի ներկայացու-

ցիչ Թուրքիոյ իմար՝

S. WEINBERG

Բերա, Մեծ-Փողոց, Թիւ 474:

Մեծ զանազանութիւն ա-

մէն լեզուէ եւ տեսակէ եղա-

նակաց բլաքներու: Գաւառ-

ներէ ալ յանձնարարութիւններ

կ'ընդունուին:

2—7

ՏԻՒԼՈՒԻ ԵՈՒՆԻՐՆ ԷՆՏ ՔՐԱՈՒՆ

(The Law Union & Crown)

ԱՆԳԼ. ԱՊԱՀՈՎԱԳՐՈՒԹԵԱՆՑ ՀՆԿ.

Հրդեհի, Կեանքի և Արկածի դէմ

Շինուած 1825ին Լոնտոնի մէջ

Դրամագլուխ 1,500,000 Ա. Ո.

Պահեստի դրամ 4,800,000 " "

Հնդկ. Ներկայացուցիչ Թուրքիոյ

Ridley, Rowell & Co

Կալքա, Քեօէօղլու խան քիւ 9—10

2—3

**ԻԻՆԻՕՆ
ԱՊԱՀՈՎԱԳՐԱԿԱՆ
ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ**
ՀՐԴԵՅԻ ԵՒ ԿԵՆԱՑ ՃԻՒՂ
Հաստատեալ ի Բաքի 1828—1829

ՀՐԴԵՅԻ ՃԻՒՂ

Մինչ 1902ի վերջ հատուցեալ վնասք	274 Միլիոն Փր.
1902ին գանձուած ապահովագին	24 » »
Գրամագլուխ եւ պահեստ	119 » »
Ապահովագրեալ գրամագլուխ	21 1/2 Միլիոն »

ԿԵՆԱՑ ՃԻՒՂ

Մինչ 1902ի վերջ հատուցեալ վնասք	129 Միլիոն Փր.
1902ին գանձուած ապահովագին	12 » »
Ընթացիկ ապահովագրութիւնք	272 » »
Գրամագլուխ եւ պահեստք	158 » »

որ ընթացիկ ապահովագրութեանց գումարին հետ կը համեմատի 52.21% — ինչ որ «Ինիօն»ի ապահովագրելոց կ'ընծայէ հսկայ եւ բաշխաւորութիւն մը ՈՐՈՒՆ ՆՄԱՆԸ ԿԱՐԵԼԻ ԶԷ ԴՏՆԵԼ ԱՐԵ. ԻՆԵԼՔԻ ՄԷՋ ԳՈՐԾՈՂ ՈՒՐԻՇ ՈՒ ԵՒ Է ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ ՔՈՎ:

Արեւելքի համար մասնաւոր սակացոյց գեղջեալ գիներով: Նպաստաւոր պայմաններ անհամեմատ կերպով աւելի գերազանց քան ուրիշ ո՛ր եւ է ընկերութեան պայմանները: Շահաբաժիններու տարուէ տարի անմիջական վճարում, որով «Ինիօն»ի ապահովագրուողք ԶԵՐԾ են այն վնասներէն եւ յուսախաբութիւններէն, որոց կ'ենթարկուին միշտ այն անձինք, որ Շահաբաժիններու բարդման ՅՈՌԻ ԵՒ ՎՆԱՍԱԿԱՐ ղրուքեամբ գործող քնկերութեանց կ'ապահովագրուին:

Ընկերութեան գրամատունն է ՕՍՄ. ԿԱՅՍ. ՊԱՆՔԱՆ:

Թուրքիոյ եւ Արեւելքի Տնօրէն ՍԻՄՕՆ ՔԱՅՍԷՐԼԵԱՆ

Կենաց ճիւղին Տեսուչ ՄԻՀՐԱՆ ՏԷՐ ՆԵՐՍԷՍԵԱՆ

Սքանպուլ, Սուլթան Համամ, Բասաժ Քաթըրճըզլու

Դեր Գործակալութիւն, Ղալաթիա Ինայէթ Խան

Գործակալութիւնը Թուրքիոյ գլխաւոր քաղաքաց մէջ

ՀԷԼՎԷՏԻԱ

ԱՊԱՀՈՎԱԳՐԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ

Հրդեհի, կենաց եւ ծովային արկածներու դէմ

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՆԵՐԿԱՅԱՑՈՒԹԻՉՔ

Ռ. ՍԻՑ ԵՒ ԸՆԿ.

Կալէն, Պիտէ-Թիւրքիա, Բէ-23, 24, 25

VICTORIA DE BERLIN

ՅԱՄԱՔԱՅԻՆ ԵՒՐՈՊԱՅԻ

ՄԵԾԱԳՈՅՆ ԱՊԱՅՈՎԱԳՐԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆԸ

Վ. Ի. ՔԹՈՐԻԱ ՏԸ ՊԵՌԼԵՆ

ԱՊԱՀՈՎԱԳՐԱԿԱՆ ԱՄԷՆ ԴՐՈՒԹԻՒՆ ԿԸ ԳՈՒԾԱԴՐԷ

Ունի կեանքի, օժիտի, արկածի, ցմահ թողակի ճիւղեր
Հաստատուած 1853 20 սեպտեմբեր արքայական հրովարտակով և
ուղղակի կառավարութեան հսկողութեան ներքեւ:

Վ. Ի. ՔԹՈՐԻԱ ՏԸ ՊԵՐԼԵՆ կեանքի ապահովագրութիւններ ունի թէ՛
բժշկական քննութեամբ եւ թէ՛ առանց բժշկական քննութեան
Առանց բժշկական քննութեան եղած կեանքի ապահովագրութիւն,
ներուն վճարումները չաքաթական մասնավճարներով տեղի
կ'ունենան, սկսեալ 5 շրուչէն

Ապահովագրեալ գումար 1902ին	Յր.	1,244,457,577
Պահեստի գումար 1902ին	, ,	451,284,214

ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ ԴՐԱՄԱՏՈՒՆՆԵՐԸ

Օսմ. կայս. Պանքա

Քրէտի Լիոնէ

Լիազօր Ընդհ. Ներկայացուցիչ

ՄԻՀՐԱՆ ՍԻՆԷՄ ԳԱԼՖԱՅԵԱՆ

2—4

Պոլիս, Քաղաքնորդու խան, քիւ 45 եւ 45 Ե.

PHENIX ASSURANCE COMPANY LD OF LONDON

Դրամագլուխ եւ պահեստի գումար Ա. Ո. 4,500,000

Տարեկան հասոյթ

Ա. Ո. 1,500,000

«ՖԻՆԻՔՍ» 121 տարիէ
ի վեր հիմնուած սոսկ
հրդեհի ապահովագրու-
թեան ընկերութիւն մէ
եւ ցարդ հատուցած է
առաւել քան 26,000,000
Ա. Ո. վնասուց համար:

«ՖԻՆԻՔՍ» կ'ապահովագրէ հրդեհի եւ կայծակի դէմ շէնք, կարա-
սիք եւ ապրանք յոյժ նպաստաւոր պայմաններով:

Դիմել առ Լիազօր Ընդհ. Դորձակալ Պոլսոյ եւ Դաւառաց
Գ. ՎԱՐԴԱՆՆԵԱՆ Ղալաթիա, Վիքալիս խան, Պանք Օթոմանի բով-
՝Ջննիչ րիսքներու (Inspecteur des Risques) Ա. ԷՆՔՍԷՐՃԵԱՆ

ՖԵՆԻՔՍ ՕԹՐԻՇԻԷՆ

ԿԵՆԱՑ. ՆՐԴԵՂԻ. ԾՈՎՈՒ

ԿԱՅՍ. ԹԱԳ. ԱՌԱՆՁՆԱՇՆՈՐՀԵԱԼ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ
ՀԱՍՏԱՏԵԱԼ Ի ՎԻԷՆԱ. 1860ԻՆ

Գրասենեակ՝ Հաճօրոյս խան, քիւ. 52, 53, 54, 55, 56
Լիազօր Երկայացուցիչ՝ Գ. ՖԵՐԱՏԵԱՆ

Ֆէնիքս Օթրիշիէն Ընկերութեան կենաց պահովագրութեան
օրինակ մը. — 35 տարեկան մէկը որ կ'ուզէ պահովագրուիլ
Ֆէնիքս Օթրիշիէն Ընկերութեան 20,000 Ֆր. եւ քսանեւէինգ
տարուան համար, տարեկան 925.80 Ֆր. պիտի վճարէ ու պայ-
մանաժամուն պիտի ստանայ 31,266 Ֆր. հնչուն դրամ ամբողջ-
վին, Իսկ եթէ մեռնի զոր օրինակ, 10 տարիէն, իր ժառանգորդ-
ները անմիջապէս պիտի ստանան 21,314.62 Ֆր.: Այս ամէն դու-
մարները ԱՆՈՒԱՆԱԿԱՆ չեն, այլ ԻՐԱԿԱՆ, եւ Ֆէնիքս Օթրիշիէն
Ընկերութիւնն այս գումարներուն վճարումը կ'երաշխաւորէ իր
բոլորով:

THE FENIX ASSURANCE CO. LTD.
LONDON

INCORPORATED IN THE UNITED KINGDOM OF GREAT BRITAIN
AND IRELAND

REGISTERED OFFICE: 1, ABchurch Lane, LONDON, E.C. 4

BRANCH OFFICES: 1, ABchurch Lane, LONDON, E.C. 4

1, ABchurch Lane, LONDON, E.C. 4

1, ABchurch Lane, LONDON, E.C. 4

1, ABchurch Lane, LONDON, E.C. 4

1, ABchurch Lane, LONDON, E.C. 4

1, ABchurch Lane, LONDON, E.C. 4

1, ABchurch Lane, LONDON, E.C. 4

1, ABchurch Lane, LONDON, E.C. 4

1, ABchurch Lane, LONDON, E.C. 4

1, ABchurch Lane, LONDON, E.C. 4

ԳՐԱՏՈՒՆ ՆՇԱՆ-ՊԱՊԻԿԵԱՆ

Կ. ՊՈԼԻՍ

ՆՇԱՆ-ՊԱՊԻԿԵԱՆ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆ

Այլատուած ու երկարօրէն մտածուած լայն ծրագիրի մէջ արդիւնքն է Նշան-Պապիկեան Մատենադարանը, որ կրկին նպատակ մը ունի:

1.—Հաւաքել մեր կարեւոր գրողներու հաս ու հոգ ցրուած գործերը, քրոնք քերքերու վաղանցուկ կեանքին մեզ կորսուած են, ու զանոնք իրենց վերջնական ձեւին, գիրքի ձեւին տակ հրատարակել:

2.—Հրատարակել նաեւ մեր գրողներին լատ մը անտիպ գործեր եւ այս կերպով գրգիռ ըլլալ որպէս զի իրենց մտածումին ամբողջական արտայայտութիւնը տան երկարաշունչ աշխատութիւններու մեզ: Եւ

3.—Օտար հրաշակերտները, քարգմանաւթիւններով ծանօթացել, զանալով որ որչափ կարելի է ուղղակի բնագիրներէն ըլլած ատոնք:

Այս մատենադարանին մէջ հրատարակուած են մինչեւ հիմա

Է. Լ. ՍԱՍՏՈՒՐ. — ՅՈՒՆՆԵՐ (հարստացման, 1892—1902), 505 էջ, 1902

Լաւ թուղթի վրայ 5 դր.

Շրեղ թուղթի վրայ 10 »

ՄՈՒՇԵՆ ԿԱՐԿՈՊԵՏ — ԴՐԱՅԻՆՆԵՐ, 243 էջ, 1903

7 1/2 »

Մ. Ա. ՊԱՐՍՄԵՆԻ. — ԻՆՏԵԼԵԿՏ (հարստացման, 77 էջ, 1904.

3 »

Պատրաստուելու կրնայ եւս լատ մը գործեր: Երեւոյ մասին մատենադարանի մէջ կարելի է տեսնել տաճար:

Այս գործերն են Նշան-Պապիկեան Մատենադարանին հարկածներէն մէկն: Երբեք մեր գրողներէն ոչ ոք չէր գիտեր, որ իր գործերը, որոնք իր մէջ կարեւոր նշանակութիւն ունենային, կորսուած էին: Երբեք չէր տեսնուած, որ իր գործերը, որոնք իր մէջ կարեւոր նշանակութիւն ունենային, կորսուած էին: Երբեք չէր տեսնուած, որ իր գործերը, որոնք իր մէջ կարեւոր նշանակութիւն ունենային, կորսուած էին:

Այս գործերն են Նշան-Պապիկեան Մատենադարանին հարկածներէն մէկն:

Է. Լ. ՍԱՍՏՈՒՐ. — ԻՆՏԵԼԵԿՏ (հարստացման, 77 էջ, 1904.

250 էջ

5 դր.

Ս. Ե. ՊԱՐՍՄԵՆԻ. — ԻՆՏԵԼԵԿՏ (հարստացման, 77 էջ, 1904.

5 »

Հետզհետեւ պիտի հրատարակուին մատենադարանի գործերը:

